DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh40552>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 14.01.2020
Kabul Tarihi: 22.01.2020
Online Yayın: 29.02.2020

Article Type: Research article
Submitted: 14.01.2020
Accepted: 22.01.2020
Published Online: 29.02.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Atabek, F. (2020). Yetimü's-Şüruh'ta Ayetlerden İktibaslar. *Journal of History School*, 44,440-474.

YETİMÜ'S-ŞÜRUH'TA AYETLERDEN İKTİBASLAR¹

Fatih ATABEK²

Öz

Edebiyattaki anlamı bir ifadeyi bir metinden alıp başka bir metinde kullanma olan iktibas, birinin ilminden istifade etmek anlamında da kullanılmaktadır. Bu noktada, kastedilen Allah veya Hz. Muhammed olunca inandırıcılık açısından iktibas, söylenenleri ispatlamak için bir delil aracı olmaktadır. Edebiyatımızda ayetlerden iktibas yapma genelde şiirde kullanılmıştır ancak düz yazılarda da ayetlerden iktibas yapılmıştır. Özellikle metinde ayetlerden iktibas yapmak, o metnin geçerliliğini daha da artırabilmektedir. Bu nedenle Türk edebiyatında metinlerde bolca ayetlerden iktibas yapılmıştır. Kaynaklara göre, genelde, hutbede, hitabede vb. iktibas makbuldür; gazel, risale ve kıssalarda Kur'an'dan iktibas mubahtır; ciddiyetten uzak şiirlerde, müstehcen nazımlarda vb. Kur'an'dan iktibas uygun değildir. Diğer taraftan iktibaslar sınıflandırılırken şeriata ve İslam adabına uygun olup olmaması, iktibas yapılan ayetin tamamının veya bir kısmının alınması ve ilgili ayetin anlamının verilmesi veya ilgili ayetin Arapçasıyla verilmesi durumuna göre sınıflandırılmaktadır. Ayetlerden iktibasın şerhte nasıl kullanıldığının gösterilmeye çalışıldığı bu makalede, Mevlana'nın Mesnevi'sinin üçüncü cildinin şerhi olan "Talibi Hasan Dede Yetimü's-Şüruh (İnceleme-Metin-Sözlük)" isimli doktora tezindeki beyitlerde geçen ayetler ele alınmıştır. Önce "iktibas" kelimesinin anlamı ve işlevi üzerinde durulmuş, sonra çeşitli kaynaklardan yararlanılarak iktibas'ı tasnifleme yoluna gidilmiştir. Bu tasniflemeleri yaparken de Yetimü's-Şüruh'ta ayetlerden yapılan iktibasların hangi sınıf içerisinde yer aldığını göstermek için örnekler verilmiştir. Bir sonraki aşamada, Yetimü's-Şüruh'ta

¹ Bu makalede ele alınan ayetler, tarafımca doktora tezi olarak çalışılmış "Talibi Hasan Dede Yetimü's-Şüruh (İnceleme-Metin-Sözlük)" isimli tezden alınmıştır.

² Dr, Niğde Faik Şahenk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, fatihatabek4251@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9418-3028

beyitler içerisinde iktibas yapılan ayetler tespit edilmiş ve bu ayetlerin şerhte nasıl kullanıldığı gösterilmiştir. Son olarak da Yetimü's-Şüruh'taki ayetlerden iktibas üzerine bir değerlendirmemiz bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktibas, Ayet, Şerh, Sınıflandırma

The Quotations From The Verses in Yetimü's-Şüruh

Abstract

In the literature, quotation, whose meaning is to take an expression from a text and use it in another text, is also used to take advantage of one's knowledge. At this point, as Allah or Hz. Muhammad is referred, in terms of credibility, quotation becomes a means of evidence to prove what is said. In our literature, quoting from the verses is often used in poetry however prose writings have also been quoted from verses. Particularly quoting from the verses in the text can increase the validity of that text even more. For this reason, Turkish literature has been quoted abundantly in the texts. According to the sources, in general, it is appropriate to quote of the Qur'an in sermon, address, etc.; to quote the Qur'an in ghazal, risale and parables is allowable; to quote the Qur'an in non-solemn poems, obscene verses, etc. is not appropriate. On the other hand, when the quotas are classified, they are classified according to whether they are in conformity with the Sharia and the Islamic manners, taking all or part of the quoted verse and giving the meaning of the relevant verse or giving the relevant verse in Arabic. In this article it is tried to show how verse is used in commentary, it has been handle verses passing in couplets in the doctorate thesis titled "Talibi Hasan Dede Yetimü's-Şüruh (Analysis-Text-Glossary)" which is the commentary of the third volume of Mevlana's Mesnevi. Firstly, the meaning and function of the word "quotation" has been emphasized, and then various sources have been used to classify quotation. While making these classifications, examples has been given to show the class of the quotas which were made from verses in Yetimü's-Şüruh. In the next stage, the verses quoted in the couplet in Yetimü's-Şüruh have been identified and shown how these verses were used in the commentary. Finally, we have an evaluation on quotation from the verses in Yetimü's-Şüruh.

Keywords: Quotation, Verse, Commentary, Classification

GİRİŞ

İktibas kelimesinin sözlük anlamı “ödünç alma”; edebiyattaki anlamı ise “bir kelimeyi, bir cümleyi veya bunların manalarını olduğu gibi alma, aktarma”dır (Develioğlu, 1998: 424). Diğer taraftan İslam ansiklopedisinin ilgili maddesinde iktibas kelimesinin mecazi anlamı için “bilgi elde etmeye çalışmak, birinin ilminden istifade etmek” olduğundan bahsedilmektedir (Durmuş, 2000; 52). Şiir ve nesir alanındaki eserlerde Kur’an’dan iktibas yapmak, bu eserlerdeki hoşluğun diğer insanlar tarafından farkına varılmasını sağlamaktadır. Çünkü Kur’an’dan iktibas metnin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Farhat, 2019: 155). Bu durum hadislerden iktibas için de böyledir. O halde ayet ve hadislerden iktibas yapmak, ele alınan metnin kutsiyetini artırdığı gibi ilminden istifade edeceğimiz Allah ve O’nun peygamberi olunca şerhin inandırıcılığı da oldukça artmaktadır. Bu da yazılan eserin ağırlığına ağırlık katmakta ve halk tarafından kabul görmesini sağlamaktadır.

İlkçağlardan beri din, edebiyatı Mutlak olanı aramak, tanımak, bilmek için araç olarak gören anlayışa ilham kaynağı olmuştur (Yekbaş, 2010: 199). Kur’an’dan iktibas yapma geleneği Hz. Muhammed’le başlamıştır. Hz. Muhammed hutbelerinde ve dualarında Kur’an’dan iktibaslar yapmıştır (Durmuş, 2000; 52). Şiirde olduğu gibi nesirde de Kur’an’dan iktibasdaki amaç, yazarlarına göre değişiklik göstermekle beraber, genelde vaaz ve züht ile ilgili konularda yazarın kendine dayanak oluşturma isteğidir (Farhat, 2019: 154). Kur’an’ın Müslümanlara güzel ahlak ve davranış kazandırma amacı taşıdığı düşünüldüğünde Hz. Muhammed’in, hutbelerinde, Müslümanlara güzel ahlak ve davranış tavsiyelerinde bulunurken Kur’an’dan çokça iktibas yapması oldukça yerindedir.

İslam edebiyatında şairlerin yetiştiği çevre, din ve kültür birikimi İslam şairlerinin Kur’an’dan ve hadislerden iktibas yapmalarına neden olmuştur. Tasavvufçu şairler ile tasavvufçu olmayan şairlerin eserlerinde kullandıkları Kur’an’dan ve hadislerden iktibas sayısı genel olarak farklılık göstermektedir. Sufi çevrede yetişen şairler Kur’an’dan ve hadislerden daha çok iktibas yaparken bu çevrede yetişmeyen şairler daha az iktibas yapmışlardır. Kaleme alınan eserlerde ayet ve hadislerden iktibas sayısı konusunda yaşanan yüzyıl da etkili olmuştur. İslamiyet’i yeni kabul ettiğimiz sıralarda eserlerde ayet ve hadislerden iktibas sayısı çokken daha sonraki yüzyıllarda din dışı konularda şiir yazan şairlerin çoğalmasıyla beraber eserlerde ayet ve hadislerden iktibas azalmıştır (Keleş, 2013: 382).

Türk edebiyatına iktibas, Arap edebiyatından geçmiştir. Bu da Yenileşme Dönemi’ne kadar ayet ve hadislerden iktibas şeklinde olmuştur (Uzun, 2011: 52). Türk edebiyatında Yenileşme Dönemi’nden itibaren iktibas sadece ayet ve hadislerden yapılan alıntılar için değil; bunlar dışında Arapça ve Farsça kelimikibarlar, meşhur mısra ve sözlerin alıntılanmasına da iktibas denmiştir (Uzun, 2011: 52). Böylece iktibas kavramının kapsamı oldukça genişlemiştir.

Bizim edebiyatımızda Kur’an’ın vazgeçilmez bir kaynak olarak kullanılması geleneği daha Türklerin İslamiyet’i kabulüyle başlamıştır. İslamiyet’in kabulünden sonra bilinen ilk eserimiz olan Kutadgu Bilig’den itibaren bunu görebiliriz (Yekbaş, 2010: 205). Diğer taraftan Divan edebiyatının estetik yapısını oluşturan belagat ve edebi sanatların temelini Kur’an-ı Kerim’in oluşturmasından hareketle Divan edebiyatı, Kur’an-ı Kerim etkisi altında gelişmiştir diyebiliriz (Erkul, 2017: 98).

Kur’an’dan iktibas, uslubun geliştirilmesine yardımcı olan edebi bir araçtır, ayrıca yazarların edebiyat alanındaki yeterliliğini ortaya koyan bir ölçüttür (Farhat, 2019: 153). Zira Kur’an’dan iktibas yapmak bedi sanatlardan sayılmıştır (Erkul, 2017: 98). Edebiyatçıların en büyük arzusu eserlerini en yüksek seviyeye taşımaktır. Bu noktada edebiyatçıları eserlerine sanatsal özellikler ve belagat özellikleri katmak için Kur’an ile ilgilenmişlerdir (Farhat, 2019: 154). Kur’an hem muhtevası nedeniyle hem de edebi yönden mükemmel bir dile sahip olması nedeniyle Divan şiirine kaynaklık etmiştir (Yekbaş, 2010: 202).

İktibas yapabilmek için metni yazan kişi yeterli donanımına sahip olmalıdır. Metin içerisinde konuya uygun ayet veya hadisten iktibas yapabilmek için İslamî ilimlerde derin bir bilgiye sahip olmanın yanı sıra analitik düşünmek de gerekmektedir. Bu nedendenle iktibas için, bir ibarenin söz arasına ustalıkla yerleştirilmesi ifadesi kullanılmaktadır. (Çopur, 2019: 167).

Kaynaklara göre, genelde, hutbede, hitabede vb. iktibas makbuldür; gazel, risale ve kıssalarda Kur’an’dan iktibas mubahtır; ciddiyetten uzak şiirlerde, müstehcen nazımlarda vb. Kur’an’dan iktibas uygun değildir (Durmuş, 2000: 52.). O halde Yetimü’ş-Şüruh’ta ve diğer Mevlana’nın Mesnevi’sinin şerhlerinde Kur’an’dan iktibas yapmak mubahtır.³

İktibas, Türkçe belagat kitaplarında çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Buna göre iktibas, müstahsen iktibas ve müstehcen iktibas olarak iki sınıfa ayrılmış, müstahsen iktibasın şeriata aykırı olmadığı, diğer taraftan müstehcen

³ Mevlana’nın Mesnevi’sinin diğer şerhleri hakkında çalışılmış doktora tezlerinin künyesi “Kaynakça” kısmında verilmiştir.

iktibasın şeriata aykırı yerlerde, İslam adabıyla bağdaşmayacak şekilde kullanıldığı belirtilir. Yine iktibasların tam ve nâkıs iktibas olarak tasniflenebileceği de belirtilir (Uzun, 2011: 52). Bu tasniflemeler göz önüne alındığında iktibasların müstahsen ve müstehcen şeklindeki tasniflemesinde ayet veya hadisin kullanıldığı bağlam göz önüne alınmıştır. Diğer taraftan tam ve nâkıs iktibas tasniflemesinde de tasnifleme, ayetin veya hadisin tamamının veya bir kısmının kullanılmasına bağlı olarak yapılmıştır diyebiliriz.

Diğer taraftan ibarenin orijinalinin yer aldığı iktibas için lafzen iktibas ve iktibas yapılacak ibarenin manasının alıntılanması şeklinde olan iktibasa da manen iktibas denmiştir. Ayrıca telmih yoluyla yapılan iktibas ve tenasüp yoluyla yapılan iktibas şeklinde de bir sınıflandırma mevcuttur.

Yetimü’ş-Şüruh’ta Ayetlerden İktibas

Her ne kadar iktibasın nesirden çok nazımda kullanıldığı belirtilse de (Çopur, 2019: 177) şerhlerde de ayet ve hadislerden çokça iktibas yapılmıştır.

Aşağıda Mevlana’nın Mesnevi’sinin üçüncü cildinin şerhi olan Yetimüş-Şüruh’taki ayetler ve bu ayetlerin ne şekilde ele alındığıyla ilgili olarak Talib Dede’nin bir bakıma İslam ilimlerindeki derinliği, şerh alanındaki yetkinliği gözler önüne serilmiştir. Ayrıca Yetimüş-Şüruh’ta 165 ayet tespit edilmiş olup aşağıdaki bölümde, beyitlerde iktibas yapılmış olan ayetlerin, şerhte nasıl kullanıldığı gösterilmeye çalışılmıştır. Buna göre ayetin Arapça okunuşu, ayetin mealı, ayetin geçtiği metin verilmiş; ardından ayetin nasıl kullanıldığıyla ilgili açıklama yapılmıştır.

1. Ayet: *“El mâlu vel benûne zînetü’l-hayâtî’d-dünyâ, vel bâkîyâtü’ş-sâlihâtü hayrun ‘inde rabbike şevâben hayrun emelen.”*

Mealı: “Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak salih ameller ise, Rabbinin katında ümit olarak da daha hayırlıdır.” (Kur’an-ı Kerim, 18/46)⁴

Ayetin Geçtiği Metin: a’mâl-i şalihe ve ahlâk-ı hasene aşhâbı ki hâyât-ı ebediye nâil oldılar ahlâk-ı marziyye sebebiyle ki ol kerâmet anlardan zâil olmaz bâkî vü ebedî vü dâ’imdür nitekim Süre-i Kehfde olan bu âyet-i kerîmeden rüşendür *“El mâlu vel benûne zînetü’l-hayâtî’d-dünyâ,*

⁴ Ayetlerin mealinde Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları’nın “Kuran-ı Kerim Mealı” kitabından faydalanılmıştır.

vel bâkıyātu's-sâlihātu hayrun 'inde rabbike şevâben hayrun emelen." ve dağı Süre-i Meryemde bu âyet-i kerîme böyle vârid olmuştur. (s. 82)⁵

Açıklama: Bu âyet, "*Bâkıyātu's-şâlihât âmed kerîm / Reste ezşad âfet ü ahtâr u bîm*" beytindedir. Beytin şerhinde, salih amel ve güzel ahlak sahiplerinin ebedi hayata nail olduklarından ve tasvip edilen ahlaklarından dolayı onlardan kerametın hiç eksik olmayacağından bahsedilmiştir.

2. Ayet: "*Ve yezîdullâhullezzînehtedev huden, vel bâkıyātu's-şâlihātu hayrun 'inde rabbike şevâben ve hayrun meradden"*

Meali: "Allah, doğruya erenlerin hidayetini artırır. Kalıcı salih ameller, Rabbinin katında sevap bakımından da sonuç itibari ile de daha hayırlıdır." (Kur'an-ı Kerim, 19/76)

Ayetin Geçtiğı Metin: a'mâl-i şalihe ve ahlâk-ı hasene aşhâbı ki hâyât-ı ebediye nâil oldılar ahlâk-ı marziyye sebebiyle ki ol kerâmet anlardan zâil olmaz bâkı vü ebedî vü dâ'imdür nitekim Süre-i Kehfde olan bu âyet-i kerîmeden rüşendür "*El mâlu vel benûne zînetü'l-hayâti'd-dünyâ, vel bâkıyātu's-sâlihātu hayrun 'inde rabbike şevâben hayrun emelen."* ve dağı Süre-i Meryemde bu âyet-i kerîme böyle vârid olmuştur *Ve yezîdullâhullezzînehtedev huden, vel bâkıyātu's-şâlihātu hayrun 'inde rabbike şevâbev ve hayrun meradden"* (s. 82)

Açıklama: Bu âyet, "*Bâkıyātu's-şâlihât âmed kerîm / Reste ezşad âfet ü ahtâr u bîm*" beytindedir. Beytin şerhinde doğru şeyler yapanlarla güzel karakterli olanların ebedi hayata ulaşabilecekleri ve beğenilen huyları yüzünden kendilerinde hep kerametın olacağı belirtilerek Kehf Suresi 46. ayetten iktibas yapılmış, sonrasında ilgili âyet kullanılmıştır.

3. Ayet: "*Ve minhumullezzîne yu'zûnen nebıyye ve yekülüne huve uzunun, kul uzunı hayrun lekum yu'minu billâhi ve yu'minu lil mu'minîne ve rahmetun lillezzîne âmenû minkum, vellezzîne yu'zûne resûlallâhi lehum 'azâbun elîm"*

Meali: "Yine onlardan peygamberi inciten ve 'O (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır" diyen kimseler de vardır. De ki: 'O, sizin için bir hayır kulağıdır' ki Allah'a inanır, mü'minlere inanır (güvenir). İçinizden inanan kimseler için bir rahmettir. Allah'ın Resulünü incitenler için ise elem dolu bir azap vardır." (Kur'an-ı Kerim, 9/61)

⁵ "Ayetin Geçtiğı Bağlam" kısmının sonundaki sayfa numaraları, ilgili metnin, Yetimü's-Şüruh isimli doktora tezinde kaçınıcı sayfada olduğunu belirtmektedir.

Ayetin Geçtiği Metin: kendisin mühmele ile esrâra çeker Hâzret-i Muhammedün şallallâhu ‘aleyhivesellem mübârek kulağı ki aña Hâzret-i Hâk Kûrân-ı mecîdde *huve üzûn* buyurdu ya’nî ol âlîşân peygamberüñ cemi’ zâmâire ittîlâ’ı vardır ‘ayn kulağdur gerek müminüñ şıdık u hûlûş ile olan aqvâl ü efkârın ve gerek münâfıkınuñ hıkd u hâsed ü bûğz u ‘adâvet ile olan aqvâl ü efkârın sem’dür demek ola bu beyt-i kerîmüñ ma’nâ-nı celilü’l-ğadri bu âyet-i kerîmeden rûşen ü mübeyyendür *“Ve minhumullezîne yu’zûnen nebiyye ve yekûlûne huve uzunun, kul uzunun hayrun lekum yu’minu billâhi ve yu’minu lil mu’minîne ve rahmetun lillezîne âmenû minkum, vellezîne yu’zûne resûlallâhi lehum ‘azâbun elîm”* beyt-i şerif ba’zı nüshada (s. 102-103)

Açıklama: Bu ayet, *“Sır keşed gûş-ı Muhammed dersehun/ K’eş bûğüyed dernübî Hâk huv’uzun”* beytinde kullanılmıştır. Beytin şerhinde, peygamberin her şeyin iç yüzünü bildiği, münafıkların da olanlara vakıf olduğu belirtilmiştir.

4. Ayet: *“Ve men evfâ bi’ahdihi minallâhi festebşirû bibey’ikumullezî bâya’tum bihi ve zâlike huvel fevzul ‘azîm.”*

Meali: “Allah’tan daha çok ahdine vefa eden kimdir? O’nunla yaptığımız alışveriş ile sevinin! Ve işte o, en büyük fevz (mükafat)dir.” (Kur’an-ı Kerim, 9/111)

Ayetin Geçtiği Metin: men lafzı istifhâm için ola evfâ fi’l-i tafşîl olıcak gayr fâ’ili olmak ra’nâ görünür ma’nâ-nı beyt-i kerîm demek ola ki Hâk Te’âlâ hâzretleri celletü ‘azîmetihi vefâ eylemeden fâhr getürdi ve emr idüp buyurdu ki bizden gayrı ne kimsedür ki ahdine vefâ ola bu beyt-i sa’âdet maşhûb u ‘izzet üslûbuñ ma’nâ-nı celîlül-ğadri Süre-i Muşâşşîşenüñ âhîrinde olan bu âyet-i kerîmeden zâhir ü hüveydâdur ki kavluhü Te’âlâ *“Ve men evfâ bi’ahdihi minallâhi festebşirû bibey’ikumullezî bâya’tum bihi ve zâlike huvel fevzul ‘azîm.”* bu nazm-ı kerîmüñ taḥkîkinde (s. 181-182)

Açıklama: Bu ayet, *“Hâk Te’âlâ fâhr âverd ezvefâ/ Guft men evfâ bi’ahdin gayrunâ”* beytindedir. Beytin şerhinde, Allah’tan başka hiç kimsenin O’nun kadar sözüne sadık olmayacağını söylediği belirtilmiş, bu ifadeyi güçlendirmek amacıyla da ilgili ayet zikredilmiştir.

5. Ayet: *“Ve men a’raza ‘anzikrî feinne lehu ma’îşeten ḍanken ve nahşuruhu yevme’l-kiyâmeti a’mâ”*

Meali: “Her kim ki zikrimden yüz çevirirse ona dar maişet vardır ve onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz.” (Kur’an-ı Kerim, 20/124)

Ayetin Geçtiği Metin: bu beyt-i şerif-i hikmet-i beyân-ı sa’âdet-i ihsân Süre-i Tahanuñ âhirinde olan bu ayet-i kerîmeden iktibâs buyurulmuş ki “*Vemen a’raza ‘anzikri feinne lehu ma’şeten çanken ve nahşuruhu yevme’l-kiyâmeti a’mâ*” elayetihi bu ayet-i kerîmeye münâsib ba’zî meşâyih-i kirâm buyurmışlardır ki “*Lâ ya’ridü aḥadün ‘an zikri rabbihi illâ azleme ‘aleyhi vaḳtihi ve teşvişü ‘aleyhi rızḳahu*” haḳḳâki buña münâsib bu beyt daḳı hoş tarḫ olunmuş (s. 193-194)

Açıklama: Bu ayet, “*Nu’ti men a’raz hunâ ‘anzikrinâ / ‘Ayşeten žanken ve neczi bi’l-‘amâ*” beytinde geçmektedir. Beytin şerhinde, beyitte iktibas yapılan ayetin Taha suresinin sonlarında olduğundan bahsedilmiş sonrasında ilgili ayet verilmiştir.

6. Ayet: “*Fe kâlû rabbenâ bâ’id beyne esfârinâ ve zalemû enfusehum fe ce’alnâhum eḥâdîşe ve mezzaḳnâhum kulle mumezzaḳın, inne fî zâlike le âyâtın li kulli şabbârin şekûrin*”

Meali: “Onlar ise, ‘Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır.’ dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları ibret kıssalarına çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik. Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.” (Kur’an-ı Kerim, 34/19)

Ayetin Geçtiği Metin: pes ol Sebâ diyârı kavmi didiler bizüm beynümüzü ba’id eyle bizüm ‘aybımız ḫayrlıdur bize al bizüm zînetimüz Süre-i Sebâda cenâb-ı Ḥazret-i Ḥudâ ol ḳavmüñ ḫaḳḳında ‘alâ tarîḳü’l-ḫikâye buyururlar ki “*Leâad kâne li sebe’in fî meskenihim âyetun, cennetâni ‘an yemînin ve şimâlin ḳulû min rızḳı rabbikum veşkurû lehu beldetun ṭayyibetun ve rabbun ğafûr*” buyurup envâ’ u eşnâf cevır ü kerem eyleyüp ol tebehkârân “*Fe kâlû rabbenâ bâ’id beyne esfârinâ ve zalemû enfusehum fe ce’alnâhum eḥâdîşe ve mezzaḳnâhum kulle mumezzaḳın, inne fî zâlike le âyâtın li kulli şabbârin şekûrin*” tefsîr-i kerîminden beyt-i ‘alî-i ḫikmetḳırânuñ ma’nâ-ı feyz-i ihsânı rüşen ü ‘ayândur (s. 198)

Açıklama: Bu ayet, “*Pes Sebâ guftend bâ’id beynenâ/ Şeynunâ ḫayrun lenâ ḫuz zeynenâ*” beytindedir. Beytin şerhinde, Sebe kavminin kendilerine zulm ettiklerinden ve bunun üzerine o kavmin mahv olduğundan bahsedilmiştir.

7. Ayet: “*Ḳutile’l-insânu mâ ekferahu min eyyi şey’in ḫalaḳahu min nutfetin ḫalaḳahu fe ḳadderahu şümme’s-sebîle yesserahu şümme emâtehu fe aḳberahu şümme izâ şâ’e enşerahu*”

Meali: “Kahrolası (inkârcı) insan! Ne nankördür o! Allah, onu hangi şeyden yarattı? Az bir sudan (meniden). Onu yarattı ve ona ölçülü bir şekil verdi. Sonra ona yolu kolaylaştırdı. Sonra onu öldürdü ve kabre koydu. Sonra, dilediği vakit onu diriltir.” (Kur’an-ı Kerim, 80/17, 18, 19, 20, 21, 22)

Ayetin Geçtiği Metin: la’net olsun insân ne ‘aceb bir şey’ün in’âmına kâfir oldu herbâr ki teşbih-i hidâyet-i Hâkdan bir hidâyete ol hidâyeti inkâr eyler bu beyt-i şerîf-i hidâyet-i ihsân Sûre-i ‘Abesede olan âyet-i kerîmeden iktibâs buyrılmış ola ki nazm-ı kerimede “*Kutile’l-insânü mâ ekferahu min eyyi şey’in hâlaḡahu min nutfetin hâlaḡahu fe ḡadderahu ṡumme’s-sebîle yesserahu ṡumme emâtehu fe aḡberahu ṡumme izâ ṡâ’e enṡerahu*” “*Müfessirin rahmallâhu ecmâ’in ḡutilebihi la’ne külle kâfir*” ma’nâsını virüp insândan murâd kâfirlerdür yâḡûd ni’am-ı Hâḡḡa küfrân üzre olan kimselerdür buyurmuşlar (s. 198)

Açıklama: Bu ayet, “*Kutile’l- insânü mâ ekferahu/ Kullemâ nâle huden enkerahu*” beytindedir. Beytin şerhinde, Allah’ın kâfirlere iyiliklerde bulunduğunu ancak kâfirlerin, Allah’ı inkâr ettikleri belirtilmiştir.

8. Ayet: “*Ve iz ḡâle mûṡâ li ḡavmiḡi yâ kavmi inneḡum ḡalemtum enfuseḡum bittiḡâzikumul ‘icle fe tûbû ilâ bâri’ikum faktulû enfuseḡum zâlikum ḡayrun lekum ‘inde bâri’ikum fetâbe aleyḡum innehu huve’t-tevvâbur rahḡim*”

Meali: “Musa, kavmine dedi ki: Ey kavmim! Sizler, buzaḡıyı ilah edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcımız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir.” (Kur’an-ı Kerim, 2/54)

Ayetin Geçtiği Metin: nefis bu cânibdendür andan ötûri oldu olduracak *uḡtulû enfuseḡum* buyurdu ol ulu ‘aḡimü’ş-ṡân Hâzret-i Allâḡ ya’nî nefis-i küfrân-ı ni’amperestân ḡablinden olduğından cenâb-ı ‘izzet Ḳur’an-ı Kerimde *uḡtulû enfuseḡum* buyurup emr eyledi bu beyt-i şerîf-i sa’âdet Ḳur’ân-ı Sûre-i Baḡârada olan bu beyt-i kerîmden iktibâsın buyurmuş ola ki “*Ve iz ḡâle mûṡâ li ḡavmiḡi yâ kavmi inneḡum ḡalemtum enfuseḡum bittiḡâzikumul ‘icle fe tûbû ilâ bâri’ikum faktulû enfuseḡum zâlikum ḡayrun lekum ‘inde bâri’ikum fetâbe aleyḡum innehu huve’t-tevvâbur rahḡim*”(s. 200-201)

Açıklama: Bu ayet, “*Nefs z’în sānest z’ân ṡud kuṡtni/ Uḡtulû enfuseḡum ḡuft ān senḡ*”beytinde yer almaktadır. Beytin şerhinde, nefsin küfre

ve dünyevi olana meyilli olması nedeniyle Allah’ın “Nefsinizi öldürün.” emrini buyurduğu belirtilmiştir.

9. Ayet: *“Yevme yanğurul mer’u mā qaddemet yedāhu ve yeḡūlu’l-kāfiru yā leytenīkuntu turābā”*

Meali: “Kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, ‘Keşke toprak olaydım!’ diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık.” (Kur’an-ı Kerim, 78/40)

Ayetin Geçtiği Metin: Yâ erḥame’r-râhimîn ve yâ ekreme’l-ekremîn senün firâkuñā ḳafirlerün bile tâb u tüvânları yokdur takatları olmadığından olaydı ben de toprak olaydım diyü kâfir Sûre-i Nebenün aḫirinde olan bu âyet-i kerîmeden iktibâs buyurulmuş ola ki *“Yevme yanğurul mer’u mā qaddemet yedāhu ve yeḡūlu’l-kāfiru yā leytenīkuntu turābā”* bu tefsîr-i kerîmde kirâm nice cevâhir-i me’ânî in’âm eylemişler (s. 211)

Açıklama: Bu ayet, *“Bâferâgat kāfirânâ nist tâb / Mîguved yā leytenī kuntu turāb”* beytinde ele alınmıştır. Beytin şerhinde, Allah’tan ayrı olmalarından dolayı kâfirlerin bile takatlerinin kalmadığı, bu nedenle onların *keşke toprak olaydık*, dedikleri belirtilmiştir.

10. Ayet: *“Ḳālū yā ebānā mā leke lā te’mennā ‘alā yūsufe ve innā lehu lenāsihūn. Ersilhu ma’nā ḡaden yerta’ ve yel’ab ve innā lehu le ḥāfizūn”*

Meali: “Babalarına şöyle dediler: Ey babamız! Yusuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz. Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz.” (Kur’an-ı Kerim, 12/11, 12)

Ayetin Geçtiği Metin: kezâlik Yūsuf gibi nice kimseler ehl-i hevâ vü ârzûya teba’iyyet ile nazar ve sāye-i mürşid-i kâmiliden dūr u mehcūr olup nefs-i zâlim belâsına ve ehl-i dünyâ dāmına giriftâr olup dünyâ vü mâfiḥâ ki sertâpâ lu’ub-ı lehv ü ‘ayş u nüş ḥaṭâ u sehvdür ḥülâşa mecâl bulımayub nazar u merḥametden ba’îd ü mehcūr ḳalmışdur bu beyt-i ‘âlînün ma’na-ı sa’âdet iftirânı Sûre-i Yūsufda olan bu ayet-i kerîmenün tefsîrinden rüşen ü ‘ayândur *“Ḳālū yā ebānā mā leke lā te’mennā ‘alā yūsufe ve innā lehu lenāsihūn. Ersilhu ma’nā ḡaden yerta’ ve yel’ab ve innā lehu le ḥāfizūn”* (s. 214-215)

Açıklama: Bu ayet *“Hemçü Yūsuf k’eş zitaḳdır-i ‘aceb/ Nerta’ u nel’ab büburd ezṭıfl-ı eb”* beytinde yer almaktadır. Beytin şerhinde, Hz. Yusuf kıssasında olduğu gibi pek çok kişinin nefsine uyup dünyanın tuzağına

yakalandığı, bu tuzaktan kurtulup doğru yol için takatlerinin kalmadığı anlatılmıştır.

11. Ayet: “*Minhā ḥalaḫnākum ve fīhā nu’īdukum ve minhā nuḥricukum tāraten uḥrā*”

Meali: “(Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.” (Kur’an-ı Kerim, 20/55)

Ayetin Geçtiği Metin: çünkü Hâk Te’âlânun biz sizi turâbdan ḥalk itdük buyurdığın Kur’ân-ı Kerîmden istimâ’ itdük ol kerîm ü deyyân çünkü senden ḥâk olmaqlığı taleb buyurdu yüz çevirme ba’zı nüshada mışra’-ı şâni *ḥâk bâş u cust ezvey rû metâb* vâki’ olmuş öyle olsa ma’nâ ḥâk ol ‘ale’l-fevr ol ḥâkdan yüz çevirme demek ola bu beyt-i zîşânun ma’nâ-ı ‘âlîşânı Süre-i Tahada olan bu ayet-i kerîmenun tefsîr-i kerîminden ‘ayân u hüveydâdur “*Minhā ḥalaḫnākum ve fīhā nu’īdukum ve minhā nuḥricukum tāraten uḥrā*” (s. 226)

Açıklama: Bu ayet, “*Çün ḥalaḫnākum şenîdî min turâb / Ḥâk-bâşî cust eztu rû metâb*” beytinde geçmektedir. İlgili beytin şerhinde, ayetin anlamıyla uygun olarak, Allah’ın insanı topraktan yarattığı belirtilmiş, bu nedenle insanın doğruluktan ayrılmaması istenmiştir.

12. Ayet: “*İnnâ ileyhi râci’ün*”

Meali: “Muhakkak O’na döneceğiz.” (Kur’an-ı Kerim, 2/156)

Ayetin Geçtiği Metin: cem’î eczâ hareketde sükûnda rücû’muz ḥazret-i cenâb-ı perverdigârdur diyü nâṭıklar ya’nî gerek şemş ü kamer ü nücûm-ı felek devvârdur ve gerek eşcâr u ḥubûbât u ḥacerât-ı zemîn bâveḳârdur müteḥarrik ü sâkin cem’î-i eczâ mükevvenâtuñ kelimâti ve nuṭṭı “*İnnâ ileyhi râci’ün*” kavî-i kerîmidür (s. 229)

Açıklama: Bu ayet, “*Cümle eczâ derteharrük dersükün/ Nâṭikân k’innâ ileyhi râci’ün*” beytinde kullanılmıştır. Beytin şerhinde, yeryüzünde yaratılmış hareketli veya durağan her şeyin geri dönüşünün Allah’a olacağının söylendiği belirtilmiştir.

13. Ayet: “*Elâ ya’lemu “men ḥalaka ve huvel latîful ḥabîr”*”

Meali: “Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır.” (Kur’an-ı Kerim, 67/14)

Ayetin Geçtiği Metin: bu beyt-i ‘izzet-i iḥsân Süre-i Mülkde olan bu ayet-i kerîmeden iktibâs buyurulmuş ola ki “*Elâ ya’lemu “men ḥalaka ve*

huvel latîful habîr" güftünün fâ'ili Hazret-i Hâkk celletü 'azîmetihi ola ya'nî Hazret-i Hudâ-ı bîcün Qur'an-ı Kerimde buyurdu ki bilmez misün meyl ü muhâbbetiñi şol kimse ki senün hevânı halk eyledi tahkîkan senin sirruñda sadâkat mı vardır yohsa temelluk u câblus mı vardır Hazret-i Allâhu 'alîm bizâtu's-sudûrdur aşkâre ve nihân kemâ yenbağî ma'lûm cenâb-ı Yezdândur (s. 235)

Açıklama: Bu ayet, "*Guft elâ ya'lem hevâke men hâlak/ İnne fînecvâke şıdkan em melâk*" beytinde zikredilmiştir. İlgili beytin şerhinde, bir insanın sırrına olan sadakatini veya sadakatsizliğini Allah'ın bildiği belirtilmiştir.

14. Ayet: "*Ellâ tahâfû velâ tahzenû*"

Meali: "Korkmayın, üzülmeyin." (Kur'an-ı Kerim, 41/30)

Ayetin Geçtiği Metin: ne deryâdan kork ve ne mevc ü kefdan çünkü sen *lâtehafe* hitâbını işitdün ya'nî Qur'an-ı Kerimde Hazret-i Allâh mü'minin ü muvaḥḥidîn haklarında "*Ellâ tahâfû velâ tahzenû*" buyurmuşdur öyle olsa râh-ı Hakda pâ-ı mutlak şâhibi 'azîzlerün aslâ bir şeyden ḥavf u ḥazer buyurmalarına işâret olub tâlibân-ı şâdıkâna daḥı ol rütbe-i zişâna vardukda bir şeyden daḥı ḥavf itme ne deryâ ve ne mevc ve ne kefdan ve ne ateş ü bād u telefden bu ma'nâ-ı dilpezîr ma'lûmuñ oldu ise bunu daḥı böyle iz'ân eyleyüb âgâh ol ki (s. 241)

Açıklama: Bu ayetin geçtiği beyit, "*Nî zideryâ ters nî ezmevc ü kef/ Çün şenîdî tu hitâb-ı lâtehafe*"dır. Beytin şerhinde şarih, müminlerin ve inanmışların ne denizden ne de dalgasından korkmasının yersiz olduğunu ifade etmiştir.

15. Ayet: "*Lenesfe'an bi'n-nâşiyeh nâşiyetin kâzibetin hâtiye*"

Meali: "Muhakkak onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız." (Kur'an-ı Kerim, 96/15, 16)

Ayetin Geçtiği Metin: ancılayın habîş ü 'âşî yüzün hakkında cenâb-ı Hazret-i Hudâ celletü 'azîmetihi "*Lenesfe'an bi'n-nâşiyeh nâşiyetin kâzibetin hâtiye*" buyurmuşlardır kâzibe-i nâşiye-i şânünün şıfatı olduğundan nâşiye evvelden bedel vâkî' olub hâti'ye daḥı ba'de'l- şıfat vâkî'dür ma'nâ-yı kerîmi "*Leneḥuzennehu aḥzen şediden yevme'l-kıyameti ve lenaṭraḥannehu fî'n-nârân lem yetüb velem yüsellim kablel-mevti*" buyurulmuş beyt-i şerîfuñ ma'nâ-ı hakîkat ihsânı Süre-i 'Alaḳuñ tefsirinde rüşen ü hüveydâdur (s. 270)

Açıklama: Bu ayet, “*Derçünān rûy-ı habîş ü ‘âşiye/ Guft Yezdān nesfe’an bi’n-nāşiye*” beytinde ele alınmıştır. Beytin şerhinde, günahkâr ve hilecilerin hilelerini Allah’ın açığa çıkarttığı belirtilmiştir.

16. Ayet: “*Leyse ‘alâ’l a’mâ haracun*”

Meali: “Köre güçlük yoktur.” (Kur’an-ı Kerim, 24/61), (Kur’an-ı Kerim, 48/17)

Ayetin Geçtiği Metin: yüki yukarı tutarlar çünki hârec geldi Hağ Te’âlâ hâzretleri kelâm-ı mucebinde “*Leyse ‘alâ’l a’mâ haracun*” buyurmuşdur ya’nî ey mürâi keş refâr kâmilleriñ ahvâlin kendüne tahşil-i dünyâ için güftâr idinüp a’zâ-yı kalbe mesh olduğu gibi kılup ‘ibâd-ı ‘âlemü’s-sırrahu müsehhârdur biz mâsivâdan göz yumup ayak çekmişlerdenüz külli harcden bir müceb-i âyet-i kerîme halâş olmuşuz dirsın ve dahı (s. 286)

Açıklama: Bu ayet, “*Bâr bergirend çün âmed ‘arec/ Guft Hağ leyse ‘ale’l-a’mâ hârec*” beytindedir. Beytin şerhinde, hilebazların kâmil insanların durumlarını kendi durumlarıymış gibi gösterip “Biz bu dünyaya gözümüzü yumduk.” demesini şarih, ilgili ayetten iktibas yaparak örneklendirmeye çalışmıştır.

17. Ayet: “*Hâzâ yevmu yenfe’u’s-şâdîkıne şıdķuhum lehum cennâtun tecrî min tahtihâl enhâru hâlidîne fîhâ ebedâ rağiyallâhu ‘anhum ve rağû anhu zâlike’l-fevzul ‘azîm*”

Meali: “Bugün, doğrulara, doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür. Onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler vardır. Allah, onlardan razı olmuş, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte bu büyük başarıdır.” (Kur’an-ı Kerim, 5/119)

Ayetin Geçtiği Metin: Hağ Te’âlâ hâzretleri celletü ‘âzimetihî buyurdi egri hareket itdürme kuyruğuñ kulağıñ şâdık ol zirâ şâdıkına şıdķı nef’ eyler elbette ya’nî a’zâñı ‘işyân u cürm ü günâh u tuğyâna şarf idüb egri oynatma bu ‘âlemde şâdıkâne hareket eyle ki saña hengâm-ı kıyâmetde şıdķuñ nef’ eyler bu beyt-i kerîmüñ ma’nâ-ı hikmet-i ihsânı Sûre-i Mâ’idenüñ âhîrinde olan bu âyet kerîmenüñ tefsîrinden rûşen ü hüveydâdur kale “*Hâzâ yevmu yenfe’u’s-şâdîkıne şıdķuhum lehum cennâtun tecrî min tahtihâl enhâru hâlidîne fîhâ ebedâ rağiyallâhu ‘anhum ve rađû anhu, zâlike’l-fevzul ‘azîm*” (s. 304)

Açıklama: Bu ayet, “*Guft Hağ ki keş mecunbân gûş u düm/ Yenfe’anne’s-şâdîkıne şıdķuhum*” beytinde geçmektedir. Beytin şerhinde,

“Bedeninin parçalarını suç ve günah için kullanma, bu dünyada doğru ol. Bu doğruluğun kıyamet gününde sana fayda sağlayacaktır.” dendikten sonra Maide Suresi'nin 119. ayeti zikredilmiştir.

18 Ayet: “*Festeğim kemā umirte ve men tābe me'ake ve lā taṭṭav innehu bi mā ta'melūne başır*”

Meali: “Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür.” (Kur'an-ı Kerim, 11/112)

Ayetin Geçtiği Metin: toğruluk Ḥazret-i Hakkuñ rızasıdır istikâmetüñ 'indü's-şüfiye 'uḳâbed ü 'ameliyâta şümûli “*Beyne'l-neyyire ve't-teşbihe min gayrı ifrâtin ve tefrîtin*” emre intisâba ve nehyden ictibâya kemā emr ü nehy tarafına kemā yenbağı ri'âyet idüp inḳıyâd u ictibâya kuşur itmeyen merd-i müstakîmdür kendüden ihtirâ' olınan 'ibâdetde istikâmet bulmaz buyurulmuş müstakîmesüz menzil vişâle irmeduḳca râhdan fütür gelmez diyü İmâm Kuşeyrî ḥazretleri gevherpâş olmuşlar lâkin cenâb-ı Ḥazret-i H^Vâce 'İşmet Buḥârî buyururlar ki

Nazm

Kesî râ dānem ehl-i istikâmet

Ki şud ü ber ser-i kūy-ı melâmet

Beḥlâk-ı hüviyyet cān sepurdeh

Z'üşâfe tabî'at pāk mürde

Temām ezgerdün dāmen feşānde

Berefte sâye vü ḥürşid mānde

bu güne istikâmet-i bigayet düşvâr olduğundan cenâb-ı ḥazret-i sultân her dü serâ “*Şebbeyetni sūratu Hūdin*” buyurdılar şallâllâhu 'aleyhi vesellem bu beyt-i şerîfüñ ma'nâ-ı feyz-i iḥsânı Sûre-i Hūdda olan bu âyet-i kerîmeden hüveydâdur “*Festeğim kemā umirte ve men tābe me'ake ve lā taṭṭav innehu bi mā ta'melūne başır*” (s. 304-305)

Açıklama: Bu ayet, “*Kehf ender keḳ meḥusb ey muḥtelim/ Ān çî dārî annumā vü festakim*” beytinde geçmektedir. Beytin şerhinde, doğru olmanın Allah'ın rızasından olduğu, bu noktada Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmenin kişiyi doğru kişi yapacağı, doğruluktan ayrılanın menzile ulaşamayacağı belirtilmiştir.

19. Ayet: “*Evelā yerevne ennehum yuftenūne fī kullī ‘āmin merraten ev merrateyni šumme lā yetübüne ve lā hum yezzekkerūn*”

Meali: “Görmüyorlar mı ki, onlar her yıl bir veya iki kere belaya çarptırılıp imtihan ediliyorlar. Sonra ne tövbe ederler ne de ibret alırlar.” (Kur’an-ı Kerim, 9/126)

Ayetin Geçtiği Metin: zırrā Haq Te’ālā hazretleri kelām-ı mecidinde emr idüp buyurmuşlardır ki insān zamān-ı velādetden tā hayn-ı mevtlerine degin imtiḥān olunurlar her sene bir nice kerre beyt-i kerīmede teṣniye tekrīr için ola ki ya’nı *“Merraten li’abdi merraten”* imtiḥān olunurlar meṣelā kaḥṭ ve ḡalā ve emrāz ve eṣkām ve ḡalebe-i a’dā ve mā eṣbehe zalike ḡabl-ı hazretten imtiḥāniyāt zāhir olur ammā bunlar vaż’-ı nāhemvārlarına tevbe vü istigfār idüp aḥvāl-ı ḡabihlerinden nādim olup rücū’ itmezler ve bu beliyāt neden ḡaṣıl olduğın tezekkür idüp tefekkürde itmezler pes cenāb-ı Hazret-i Mevlānā ehl-i da’vāya naṣiḥat buyururlar ki zinhār eger naḡde vāṣıl olduñ ise da’vādan perḡiz eyle zırrā ṭarīk-i Haqda imtiḥānātuñ nihāyeti yokdur buyurup ‘alā ṭarīkū’l-iktibās pend-i dilpezirlerin āyet-i kerīmeyle istiṣḥāt buyurdular ki beyt-i kerīmūñ ma’nā-yı hidāyet iḥsān Sūre-i Tevbenūñ āḡirinde olan bu āyet-i kerīmenūñ tefsīrinden rūṣen ü hüveydādur kavlüḡ Te’ālā *“Evelā yerevne ennehum yuftenūne fī kullī ‘āmin merraten ev merrateyni šumme lā yetübüne ve lā hum yezzekkerūn”* feizā kāne kezālik (s. 306-307)

Açıklama: Bu ayet, *“Guft Yezdān ezvelādet tā beḡayn/ Yuftenūne kulle ‘āmmīn merrateyn”* beytindedir. Beytin ṣerhinde, insanoḡlunun doğumundan ölümüne kadar imtihan edildiği; bu imtihanın kıtlık, bolluk, hastalıklar gibi çeṣitli şekillerde olduğū, bunun insanoḡlu tarafından dile getirildiği ama bunların niçin olduğū düşünülmediği belirtilmiştir.

20. Ayet: *“Yā nūru kūñi berden ve selāmen ‘alāİbrāḡīm”*

Meali: “Ey ateş! İbrahim’e karṣı serin ve esenlik ol.” (Kur’an-ı Kerim, 21/69)

Ayetin Geçtiği Metin: bu beyt-i ṣerīf-i ḡikmet-i iḥsān Sūre-i Enbiyāda *“Yā nūru kūñi berden ve selāmen ‘alāİbrāḡīm”* kerīmesinden iktibās ṭarīkiyle irād buyurulmuş ola ki *yā nūru kūñi berden* emr-i ṣerīfinūñ ḡıfz u ‘işmetiyle āteṣ yaḡıcı ve nefret olunmuş olmadı böyle olıcaḡ (s. 360)

Açıklama: Bu ayet, *“İsmet-i yā nāru kūñi bāriden/ Lātekūnu’n-nāru ḡarren ṣāriden”* beytinden aktarılmıştır. Beyit doğrudan ilgili ayeti hatırlatmak

için yazılmış, Allah’ın emriyle ateşin yakıcığılığının yok olduğundan bahsedilmiştir.

21. Ayet: *“Lā yey’esū min ravhillāhi lā yey’esū min ravhillāhi illel kavmu’l-kāfirūn”*

Meali: “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez.” (Kur’an-ı Kerim, 12/87)

Ayetin Geçtiği Metin: guftünüñ fâ’ili Hâzret-i Ya’küb olmaz ise cenâb-ı ‘izzet-i lisânından olmuş olur ma’nâ-ı beyt-i kerîm Süre-i Yûsufda *“Lā yey’esū min ravhillāhi lā yey’esū min ravhillāhi illel kavmu’l-kāfirūn”* nazm-ı kerîmüñ tefsîr-i hayât-ı ihsânlarından zâhir ü hüveydâdur mışra’-ı şâni bazı nüshada *süy-i ehl-i lutf reh yâ bj’ asû vâki’* olmuş (s. 367)

Açıklama: Bu ayet, *“Guft ezrevh-i Hudâ lâtey’esû/ Hemçü güm kerde püser rev sūbesû”* beytindedir. Beyitte sözü söyleyenin Allah olduğu ve Allah’ın “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez.” buyurduğundan bahsedilmiştir.

22. Ayet: *“Kālū subhâneke lā ‘ilme lenā illā mā ‘allemtenā inneke ente’l-‘alūmu’l-ḥakīm”*

Meali: “Melekler, ‘Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.’ dediler.” (Kur’an-ı Kerim, 2/32)

Ayetin Geçtiği Metin: ba’zı nüshada *dest bigired vemā ‘allemtenā vâki’* olmuş ‘alâ kelle’t-takdîr Süre-i Bakârada olan âyet-i kerîmeye işâret buyurulmuş ola ya’nî ey tâlib-i sâlik melâ’ike mânendisîn di ki bizüm ‘ilmimüz yokdur tâ ki senüñ elüñi tuta *‘allemtenā* yâhûd eli yukârı tutar ve *mā ‘allemten* kemâ kalellâhe tebâreke ve te’âlâ *“Kālū [subhâneke] lā ‘ilme lenā illā mā ‘allemtenā inneke ente’l-‘alūmu’l-ḥakīm”* beyt-i şerîfüñ ma’nâ-ı ‘izzet-i ihsânı bu zîkr olunan âyet-i kerîmenüñ tefsîrinden rûşen ü a’yândur (s. 404-405)

Açıklama: Bu ayet, *“Çün melâik gūy lâ’ilme lenā/ Tâ bigired dest-i tu ‘allemtenā”* beytinde kullanılmıştır. Beyitte doğrudan ilgili ayetten iktibas yapılmıştır. Ayette geçen meleklerle doğru yol talipleri arasında benzerlik kurulup talib-i salikin de başta hiçbir şey bilmediğini söylemesi gerektiği, sonrasında Allah’ın onun elini tutacağı veya yukarı kaldıracığı söylenmiştir.

23. Ayet: “*İn hāzā illā esātīru’l-evvelīn*”

Meali: “Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.” (Kur’an-ı Kerim, 8/31)

Ayetin Geçtiği Metin: ol esātīr-i evvelīn ki didi ehl-i küfr ü dālālet Kurān harfīne nifāk eşerleri idi ya’nı ehl-i tuğyānuñ Kurān-ı celīlū’ş-şāna esātīr-i evvelīn didükleri kelām-ı nāsezā ol kelām ehl-i nifāk eşerleridür kezālik mağz-ı Kur’ān-ı celīlū’ş-şān olan Meşnevi-i ma’nevī-i ilāhiyye-i vaşf-ı hāl olmayup eski hikāyāt u mişāllerdür dimek ehl-i nifāk-ı münkirān u mu’ānidān sözidür “*E’āzanāllāh men kelimātü’l-münkirīnū’l-mu’ānidīn*” beyt-i kerīmüñ ma’nā-ı ‘izzet-i ihsānı Süre-i En’āmda cenāb-ı ‘izzet ehl-i nifāk lisānından haber buyurduğı “*İn hāzā illā esātīru’l-evvelīn*” āyet-i kerīmesinüñ tefsīr-i kerīminden rüşen ü hüveydādur (s. 451.)

Açıklama: Bu ayet, “*Ān esātīr-i evvelīn ki guft ‘āk/ Harf-i Kur’anrā bud āsār-ı nifāk*” beytindedir. Beytin şerhinde kâfirlerin, Kur’an’ın sözlerine daha önceden uydurulmuş hikâyeler demelerinin nifak ehlinin eserleri olduğı, buna benzer şekilde Mesnevi için de eski hikâye demenin nifak ehli kâfirlerin işi olacağı belirtilmiştir.

24. Ayet: “*Lem yelid ve lem yüled*”

Meali: “O’ndan çocuk olmamıştır, kimsenin babası değildir; kendisi de doğmamıştır, kimsenin çocuğı değildir.” (Kur’an-ı Kerim, 112/3)

Ayetin Geçtiği Metin: ol hāzret-i kerīm Subhānuñ sıfat-ı ‘aliyyesi kıdemden “*Lem yelid [ve] lem yüled*” ne baba ve ne oğul ve ‘amm tutar böyle olıcak nāz u niyāz u temeddüh maḥlūka maḥşūş kârlardur Hāzret-i Allāh-ı ḥāluḳ cem’i kâ’inātdur cem’i eşyā emr ü fermānuñ muṭī’ ü münkād ıdır “*Leyse kemişlihi şey’e ve huve’s-semī’ul başīr*” feizā kâne kezālik (s 458)

Açıklama: Bu ayet, “*Lem yelid lem yüledest ü ezkıdem/ Nj peder dāred ne ferzend u ne ‘am*” beytinde zikredilmiştir. Beytin şerhinde, Allah’ın yüce sıfatlarından bahsedilmiş, O’nun ne baba ne oğul ne de amca olabileceğinden, yalvarma ve yakarmanın yaratılmışlara ait bir özellik olduğundan, bütün yaratılmışların ona itaat ettiğinden bahsedilmiştir.

25. Ayet: “*Lā uḥıbbul āfilīn*”

Meali: “Ben öyle batanları sevmem.” (Kur’an-ı Kerim, 6/76)

Ayetin Geçtiği Metin: ol ki bir dem eksik ve bir dem kāmīl olur Hāzret-i Ḥalīlullāhuñ ma’būdı degüldür ol şey’ āfil olur ya’nı hāl için

'âşıklık olmadığı gibi kezâlik matlûb u ma'bûdîña dahı kemâl ve nokşân kabûl iden nâseẗ ve nârevâ olub Hâzret-i Hâlîl 'aleyhisselâm *"Lâ uḥıbbul âfilîn"* buyurdukları minvâl üzre *"Ya'lemu mâ fî's-semavâti vemâ fil arzı ve hüve'l-a'limü'l-ḥabîr"* na'at-ı şerîfi ve *"leyse kemişlihi şey'ün ve hüve es-semi'u'l-basîr"* şıfat-ı kerîm hâzret-i kerîmü's-şân vâcibü'l-vücûd Yezdân-ı Subḥānuñ evşâfidur (s. 487)

Açıklama: Bu ayet, *"Ān ki yek dem kem demî kâmil buved/ Nîst ma'bûd-ı Hâlîl âfil buved"* beytindedir. Beytin şerhinde, bir kişinin genelde eksiklik içerisinde olup bir kere olgunluk göstermesiyle Allah'ın sevdiği olamayacağı, Allah'ın kâmil olduğu gibi noksanlarının da olduğunun kabul edilmesinin uygun olmadığı belirtilmiştir.

26. Ayet: *"Efemen yemşî mukibben 'alâ vechihî ehdâ em men yemşî seviyyen 'alâ sırâtın mustakîm."*

Meali: "Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?" (Kur'an-ı Kerim, 67/22)

Ayetin Geçtiği Metin: andan sonra yürür sâlimen istikâmet üzre olduğu hâlde yüzi üzre düşici yürümez veyâhûd hasta da yürümez ya'nî kaçan sâlik zann ü gümândan ḥalâş olup aña 'ilmü'l-yakîn ḥâsıl olur ol 'ilm rûḥ-ı pâke cenâhın menzilesinde olur nitekim Sûre-i Mülkde olan bu âyet-i kerîmenüñ ma'nâ-ı feyz iḥsânından manâ-ı beyt-i kerîm rûşen ü hüveydâdur *"Efemen yemşî mukibben 'alâ vechihî ehdâ em men yemşî seviyyen 'alâ sırâtın mustakîm."* (s. 506)

Açıklama: Bu ayet, *"Ba'd ezân yemşî seviyyen mustakîm/ Nî 'alâvechihi mükebben ev sakîm"* beytindedir. Beytin şerhinde, yol doğru olduğu halde yüzüstü düşenin veya hasta olanın bu yolu kat edemediği gibi günah ve şüphe içinde olanın da Allah'a ulaşamayacağından bahsedilmiştir.

27. Ayet: *"Meşelu'l-ferîkayni kel a'mâ vel eşammi vel başîri ve's-semî'i hel yesteviyâni meşelâ efe lâ tezekkerûn"*

Meali: "Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların durumları hiç birbirlerine denk olur mu? Hâlâ düşünmez misiniz?" (Kur'an-ı Kerim, 11/24)

Ayetin Geçtiği Metin: Allâhu Te'âlâ a'lem bu beyt-i kerîmde ḥarf-ı istifhâm lieclî'n-nazm maḥzûf olup şerr-i lisânından estere ḥitâb ola ki sizüñ katıñuzda a'mâ ile başîr-i maḥâm ü nüzûl ve mesîrde berâber midür berâber degüldür diyüp kezâlik 'ilm ü 'irfân ü iḳân nûrıyla münevver olan sâlik-i ḥaḳîḳî cehl ü gaflet ü gavâyet ile bîbaşîret aḥmakla berâber degüldür

beyt-i şerîfün mâ'nâ-ı feyz-i ihsânı Süre-i Hüdâ olan bu âyât ü beyyinâtdan hüveydâdur kemâ kâle 'azze şâne Te'âlâ *"Meşelu'l-ferîkayni kel a'mâ vel eşammi vel başîri ve's-semî'i hel yesteviyâni meşelâ efe lâ tezekkerûn"* el âyetihi (s. 565-566)

Açıklama: Bu ayet, *"Yestevi'l-a'mâ ledeykum ve'l-başîr/ Fi'l-makâmi ve'n-nuzûli ve'l-mesîr"* beytindedir. Beytin şerhinde, tıpkı kör ile görenin aynı olmayacağı gibi ilim ve irfan ile aydınlanmış birisi ile cahil birisinin de aynı olamayacağından bahsedilmiştir.

28. Ayet: *"Kâle yâ leyte kavmî ya'lemûn. Bimâ gafera lî rabbî ve ce'alenî minel mukremîn"*

Meali: "O da 'Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!' dedi." (Kur'an-ı Kerim, 36/26, 27)

Ayetin Geçtiği Metin: ol dırahtânun budaklarınıun ve şükûfeleri yanlarından mürûr iden mahlûkât u kârvâniyâna dirdi *yâ leyte kavmî ya'lemûn* hitâb ile hitâb iderlerdi Süre-i Yasinde Hâzret-i bârî Te'âlâ celletü 'azîmetihi Hâbîb-i Neccâr lisânından Resûl-i muhterem 'aleyhisselâm beyân buyurup *"[Kâle] yâ leyte kavmî ya'lemûn. Bimâ gafera lî rabbî ve ce'alenî minel mukremîn"* tefsîr-i kerîminde *"Ey bimâ vağfirli ev bimağfireti ev billezî gafarali lev 'alimû mesvâ[y]e bi'r-rusuli"* diyü tahrîr buyurmuşlar feizâkâne kezâlik (s. 637)

Açıklama: Bu ayet, *"Gufte her berg ü şukûfe ân guşûn/ Dembedem yâ leyte kavmî ya'lemûn"* beytinde zikredilmiştir. Beytin şerhinde, ağaçların çiçeklerinin ve budaklarının yanından geçen mahlukata ve kervanlara "Keşke kavmim bilseydi!" dedikleri ifade edilmiştir.

29. Ayet: *"Hattâ izâ tey'eserrusulu ve zannû ennehum kad kuzzibû"*

Meali: "Peygamberler ümitlerini kesecek hale gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada." (Kur'an-ı Kerim, 12/110)

Ayetin Geçtiği Metin: şakın *"[Hattâ] İzâ [tey'eser] rusulu ve zannû ennehum kad kuzzibû"* ya degin ya'nî kendüne hitâb idüp ey Dekûkî bu hâle ta'accüb eyleme Süre-i Yûsufun âhîrinde olan kelâm-ı Hâzret-i Hüdâyî kıra'at eyle ve anuñ müceb-i sa'âdet içâbınca 'amel eyle ki (syf. 642)

Açıklama: Bu ayet, *"Hîn izâ mastey'ese'r-rusul bigû/ Tâ bezannû ennehum kad kuzzibû"* beytinde geçmektedir. Beytin şerhinde, İmam Dekûkî'ye hitap edilerek ey Dekûkî bu hale şaşırma ve Yusuf suresinin

sonundaki bu ayeti oku denmiş ve ondan, bu ayet gereğince davranması istenmiştir.

30. Ayet: “*En-necmū ve’ş-şeceru yescūdān*”

Meali: “Bitkiler ve ağaçlar secde ederler.” (Kur’an-ı Kerim, 55/6)

Ayetin Geçtiği Metin: ol zamān Ḥazret-i Ḥaḳḳuñ kelām-ı qadīmın yād eyledüm Süre-i Rahmānda Ḥazret-i Allāh “*En-necmū ve’ş-şeceru yescūdān*” buyurdı ḥaḳḳā ki ‘alā’t-taḥḳīḳ āyet-i kerīme mücebince bu aḥvālī müşāhede eyledüm ki (s. 648)

Açıklama: Bu ayet, “*Yād kerdem ḳavl-i Ḥaḳrā ān zamān/ Guft en-necmu şecerrā yescudān*” beytinde kullanılmıştır. Beytin şerhinde anlatılanlar İmam Dekuki ağzından anlatılmış, Dekuki Rahman suresinde geçen kadim bir sözü hatırladığını ve Allah’ın “Bitkiler ve ağaçlar secde ederler.” buyurduğunu ve ona göre amel ettiğini belirtmiştir.

31. Ayet: “*Ḳul lil mu’minīne yağuddū min ebşārihim ve yahfezū furūcehum zālīke ezkā lehum innallāhe ḥabīrun bimā yaşne’un*”

Meali: “Mü’min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır.” (Kur’an-ı Kerim, 24/ 30)

Ayetin Geçtiği Metin: ba’zı nüshada mışra’-ı evvel *emr-i ğaḍḍū ‘an hevā ebşārakum vāḳi’* olmuş bu taḳdīrce ma’nā-ı hevādan gözleriñizi yumuñ dimek emrini sen işitdūñ toğrı ḳomadūñ ayağūñı ṭarīḳ-i Ḥaḳḳa bu emr-i şerīf-i İllāhiyi işitmiş iken ya’nī ḥavās-ı ḥamsenūñ her biri sebū-ı tende lüle mānendidür her ne zamān ol ḥissūñ birini mā ḥalaḳa lehinden ğayre şarf eyleyesin hemān ol lüleyi açup āb-ı imānı ‘abeş maḥalle akıdup zāyi’ itmiş olursun pes ğaḍḍū emrinūñ ḥikmeti ve fā’idesi āb-ı imānı ḥıfz u ḥarāset için olduğu Süre-i Nūrda bu āyet-i kerīmenūñ tefsīr-i şerīfinde rüşen ü hüveydādur ḳavluḥü Te’ālā “*Ḳul lil mu’minīne yağuddū min ebşārihim ve yahfezū furūcehum zālīke ezkā lehum innallāhe ḥabīrun bimā yaşne’un*” el āyete (s. 663)

Açıklama: Bu ayetin geçtiği beyit “*Emr-i ğaḍḍū ğaḍḍeten ebşārekum/ Hem şenīdī rast nīnhādī tu sūm*”dür. Beytin şerhinde, Allah’ın dünyevi heveslere gözlerinizi yumun emrini işittiği halde Hak yolunda ayağını düzgün koymadığından, beş deliğin vücut testisinde borular gibi olduğu ve ne zaman bunlardan birinin Allah’tan gayrıyla harcansa iman suyunu yok yere akıdıp zayi ettiğinden bahsedilmiştir.

32. Ayet: *Elem neşrah leke şadrak*

Meali: “(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”
(Kur’an-ı Kerim, 94/1)

Ayetin Geçtiği Metin: bunun şerhini itmege borcluyum işte rehn ve eger ivedüñ var ise “*Elem neşrah leke şadrak*” âyet-i kerîmesinden işidüp işit ya’nî ey tâlib-i şâdık şıdk u hülûş eyle ve mürîd olanlaruñ ve taklîd olanlaruñ ahvâllerini şerh ü izâh eylemek saña olsun beyân iderüm ve bu birkaç beyân itdigüm kelimât-ı kudsîyye ve ebyât-ı ünsüyye-i meşneviyye saña rehn olsun eger ‘acele idüp bu ahvâli fehme şitâb eylerseñ *elem neşrahdan* istimâ’ eyle böyle demek kalbünü tevsî’ idüp zîk-ı cehl ü gafleti kalbünden hülûş ile ‘ibâdet idüp izâle ve ihrâc eyle (s. 729)

Açıklama: İlgili ayet, “*Vâmdâr-ı şerh-i inem nek girev/ V’er şitâbest zieleme neşrah şinev*” beytinden iktibas yapılmıştır. Beytin şerhinde, talibe hitap edilerek gerçek müritle sahte müridi hemen anlamak istersen ilgili ayet gereği davran; cehalet, gaflet gölgesinden kurtulmak için samimiyet ile ibadet et denmiştir.

33. Ayet: “*Lekad kerramnâ benî âdeme*”

Meali: “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.” (Kur’an-ı Kerim, 17/70)

Ayetin Geçtiği Metin: nûr bunu bilür sen ki hayvânât dahı gördi pes ve “*Lekad kerramnâ benî âdeme*” kavî-i kerîmi ne oldı ya’nî âfitâbın nûrın görüp hayvânât gibi ancak nûr nûr-ı âfitâbdur dirseñ “*Kel en’âmi bel hum eḍall*” fırkası zümresinden olup Âdemiyyetden bîbehre olursun velâkin (s. 741)

Açıklama: Bu ayet, “*Nûr-ı in dâni ki hayvân dîd hem/ Pes çî kerremnâ buved berÂdemem*” beytinde kullanılmıştır. Beytin şerhinde, güneşten gelen nurun kaynağını güneşten bilmenin insanı hayvandan farklı kılmadığı belirtilmiştir.

34. Ayet: “*Ya’lemüne zâhıran mine’l-hayâtî’d-dünyâ ve hum ‘anî’l-âhıratı hum gâfilûn*”

Meali: “Onlar dünya hayatının ancak dış yönünü bilirler. Ahiret konusunda ise tamamen gaflettedirler.” (Kur’an-ı Kerim, 30/7)

Ayetin Geçtiği Metin: bu züfünün ‘ākıllar ardınca ya’nı bu fünün-ı zahire aşhâbından ötüri Hâzret-i Allâh Kur’ân-ı Kerimde “*Lâ ya’lemune*” buyurup emr ü fermân eyledi ki Süre-i Rûmda olan bu âyet-i kerîmeye işâret buyurulmuş ola ki kıavlühü Te’âlâ “*Ya’lemüne zâhıran mine’l-hayâti’d-dünyâ ve hum ‘ani’l-âhıratı hum gâfilûn*” bedel olup ‘adem-i ‘ilm olan cehl ile umûr-ı dünyâyı tecâvüz itmeyen vücûd-ı ‘ilmüñ beyinlerinde fark olmadığın andan eyler abdâldan olduğu şuhuf ârâ-ı kütb-i tefâsîrdür (s. 802)

Açıklama: Bu ayetin geçtiği beyit, “*Ezpey-i in ‘âkıllân-ı züfünün/ Guft ized dernübî lâya’lemün*” şeklindedir. Beytin şerhinde, dış görünüşte olan ilmi bilen ancak batındaki ilmi bilmeyenler için Allah’ın ilgili ayeti buyurduğu belirtilmiş; çokça şey bilen ama Allah’ı bilmeyen bir ilim adamı ile bu dünyayla hiç ilgilenmeyen ilim vücutları arasında bir farkın olmadığı belirtilmiştir.

35. Ayet: “*Festeğim kemâ umirte*”

Meali: “Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol.” (Kur’an-ı Kerim, 11/112)

Ayetin Geçtiği Metin: ni’metleri ya’nı ni’metleri ziyâde olduğuñ şerh ü beyân idecek olursam ol şerh ü beyân lazım u mühim olan tâlîbân ü sâlikâna gerekli sözlerden mâni’ olur zîrâ enbiyâ-ı kirâm emr-i festakim iletdiler ya’nı Hâzret-i enbiyâ “*Festeğim kemâ umirte*” mażmûnı üzre ‘amel buyurmuşlardır kezâlik bir dağı kitâb-ı müsteţâb-ı Meşnevî-i kerîmi ‘âlem-i gayb-ı ma’nâdan emr olduğu üzre beyân idüp taţvîl-i kelimât eylemez demek ola Vallâhu Te’âlâ a’lem (s. 808)

Açıklama: Bu ayetin geçtiği beyit “*Mâni’ âyed ezsuhanhâ-yı mühim/ Enbiyâ burdend emr-i festakim*”dir. Beytin şerhinde, peygamberin “Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol.” ayetini ilettiği ve bu emir gereği davranılmasını istediği belirtilmiştir. Bu yüzden Mesnevi’de bu emre uyulduğu ve sözün gereksiz yere uzatılmadığı ifade edilmiştir.

36. Ayet: “*Asâ rabbukum ey yerhamekum, ve in ‘udtum ‘udnâ*”

Meali: “Umulur ki Rabbiniz size merhamet eder. Eğer yine eski duruma dönerseniz, biz de (cezaya) döneriz.” (Kur’an-ı Kerim, 17/8)

Ayetin Geçtiği Metin: Haqq Te’âlâ hâzretleri celletü kudretihi didi eger siz ‘avdet idersenüz biz de ‘avdet iderüz sizün ‘avdet itdügünüñ gibi biz cüft eyledük ‘amelleri cezâyâ nitekim hâzret-i sulţân her dü serâ ‘aleyhisselâm hâzretleri buyurdılar ki “*Ennâsu mucezuyüne bia’mâlihîm enne hayren fe hayren ve enne şerren feşerren*” beyt-i feyz-i ihsânüñ ma’nâ-ı kerîmi Süre-i benî İsrâ’ilde olan bu âyet-i kerîmenün tefsîr-i sa’âdet

ihsânından rüşen ü hüveydâdur kavluhü Te'âlâ *"Asâ rabbukum ey yerhamekum, ve in 'udtum 'udnâ"* ya'nî ey benî İsrâ'îl karîb-i ricâ olunur ki Rabbiñüz size rahmet ide ba'de't-tevbeti's-şâniye eger tevbe-i âhiri iderseñüz ve eger 'avdet iderseñüz mertebe-i şâlişde biz 'avdet iderüz 'uķûbetüñüze 'avdet idüp Hâzret-i peygamber ve âlâ şânı tekzîb itdüklerinden hâzret-i feyyâz-ı bîhemtâ bunlara 'uķûbet hârac teslîṭ idüp ilân-ı cezbe virmege mübtelâdur pes imdi feizâ kâne kezâlık (s. 857-858)

Açıklama: Bu ayet, *"Guft in 'udtum kezâ 'udnâ kezâ/ Naḥnu zevvecne'l-fi'âle bi'l-cezâ"* beytindedir. Beytin şerhinde, Allah'ın merhametli olduğu ve birisi günahından tevbe ederse Alah'ın da ona merhamet edeceği belirtilmiştir. Kişinin tevbesinden dönüp yine aynı günahı işlemeye devam etmesi halinde ise Allah'ın da daha önceki aynı cezayı vermeye devam edeceğinden bahsedilmiştir.

37. Ayet: *"Ve le'in şekertum leezidennekum"*

Meali: "Eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım." (Kur'an-ı Kerim, 14/7)

Ayetin Geçtiği Metin: ol ni'metüñ şükri tâ âzâd eyledi Hâḫ Te'âlâ hâzretlerinüñ ni'metin yâd itmek gerekdür ya'nî *"Ve le'in şekertum leezidennekum"* kavlı dürrerbâırınca Hâzret-i Hâḫḫuñ dâm-ı dünyâ-ı deniye giriftârlıḫdan âzâd eylemesi ni'met ü ihsânına şükr ü ḫamd u şenâ eylemek lâzımdur tâ ki ol şükrüñ şemeresiyle temre-i rûzî-i bîḫavf ü bî'adüya nâ'il olına dimek ola zîrâ (s. 860)

Açıklama: Bu ayet, *"Şükr-i ân ni'met ki tân âzâd kerd/ Ni'met-i Hâḫrâ būbâyed yâd kerd"* beytinde kullanılmıştır. Beytin şerhinde, insanın bu alçak dünyanın tuzağından kurtulması nimeti nedeniyle Allah'a şükr etmesi gerektiği, bu şükür neticesinde insanın düşmansız ve hiçbir şeyden korkmadan karnını doyurabildiğinden bahsedilmiştir

38. Ayet: *"Ve mâ ḫalaḫtu'l-cinne ve'l-inse illâ li ya'budûni"*

Meali: "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." (Kur'an-ı Kerim, 51/56)

Ayetin Geçtiği Metin: ey tâlib-i sâlik Hâzret-i Ḳur'ân-ı celîü's-şânda *"Ve mâ ḫalaḫtu'l-cinne ve'l-inse illâ li ya'budûni"* âyet-i kerîmesin tilâvet idüp cenâb-ı Hâzret-i Hâḫḫa mücebince ṭâ'at ü 'ibâdet eyle kârḫane-i 'âlemüñ icâdından 'ibâdetden ḡayrı maḫşûd yokdur pes imdi 'ibâdetden ḡayrıya iştigâl-ı la'b ü lehv ü ḫalâl oldığı ma'lûm ehl-i kemâl olduğundan

Hzret-i Hakk’a t’atdan mâ’adâyı hayâl itmeyüp taḥşil-i mâsivâda bîmecâl oldukları bu bâ’isdendür ki meşelâ (s. 888)

Açıklama: İlgili ayet, “*Mâ ḥalaḳtu’l-cinne ve’l-ins in biḥ^Vân/ Cüz ‘ibâdet niṣt maḳşûd ezciḥân*” beytinde geçmektedir. Beytin şerhinde, ilgili ayeti okuyup gereğince davranılması gerektiği, Allah’a ibadetten başka, bu dünya ile meşgul olmanın boş iş olduğu belirtilmiştir.

39. Ayet: “*Ve lev ruddū le ‘adū li mā nuḥū ‘anhu ve innehum le kâzibūn*”

Meali: “Eğer çevrilselerdi, elbette kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi. Şüphesiz onlar yalancılardır.” (Kur’an-ı Kerim, 6/28)

Ayetin Geçtiği Metin: aña emr idüp buyurur ki senūñ işūñ ruddū le’adūdur ey sen ‘ahd ü tevbesinde süst ü za’if kimesne ya’ni ey ḳabāyih-i a’mālūñ iṣârî zâhir olduğundan ötüri tevbe ü temennâyâ rücū’ eyleyen kimse senūñ ḥālūñ “*Ve lev ruddū le ‘adū li mā nuḥū ‘anhu ve innehum le kâzibūn*” emr-i celilü’l-ḳadri üzredür ki imānuñ ancak belâ zamânında olup selâmet vakti ‘iṣyâna şuğl idersin (s. 934)

Açıklama: Bu ayet, “*Güyedeş ruddū le’adū kâr-ı tust/ Ey tu ender tevbe vü miṣâḳ süst*” beytinde geçmektedir. Beytin şerhinde, tevbesinde zayıf olan kişinin sürekli Allah’a isyanla meşgul olduğundan, sadece bela zamanında tevbe ettiğinden bahsedilmiştir.

40. Ayet: “*Likey lâ te’sev ‘alâ mā fâtekum*”

Meali: “Elinizden çıkana üzölmeyesiniz.” (Kur’an-ı Kerim, 57/23)

Ayetin Geçtiği Metin: Haḳ Te’âlâ ḥazreti emr idüp buyurdı ki maḥzûn olmañ sizden fevt olan şey’lerūñ üzerine eger gelürse de ḳurd ve ihlâk iderse de sizūñ ḳoyunlarıñuzu ki Ḳur’ân-ı Kerimde “*Likeylâ te’sev ‘alâ mā fâtekum*” buyurulmuşdur zirâ emrūñ böyle olduğu (s. 960)

Açıklama: Bu ayet “*Guft lâte’sev ‘alâ mā fâtekum/ İn ete’s-sirḥānu ve’rdâ şâtekum*” beytindedir. Beytin şerhinde, insanın elindeki sürüye kurt gelip sürüyü telef etse de Allah’ın “Elinizden gidenler için hüzünlenmeyin.” şeklinde buyurduğundan bahsedilmiştir.

41. Ayet: “*Ve leḳad kerremnâ*”

Meali: “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.” (Kur’an-ı Kerim, 17/70)

Ayetin Geçtiği Metin: zîrâ benî Âdemüñ “*Ve lekad kerremnâ*” hîtabına müsteħak olduğı ihtiyârdandır öyle olunca nısfı bal arısı olup nısfı yılan oldu ki (s. 967)

Açıklama: Bu ayet, “*Z’ân ki kerremnâ şud Âdem z’ihtiyâr / Nîm zerbûr-ı ‘asel şud nîm mâr*” beytinden aktarılmıştır. Beytin şerhinde, insanoğlunun ayet gereğı şerefli olduğı kabul edildiğinden bahsedilmiştir

42. Ayet: “*Vallâhu’l-ğaniyyu ve entümü’l-fuķarâ’u*”

Meali: “Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz.” (Kur’an-ı Kerim, 47/38)

Ayetin Geçtiği Metin: “*Vallâhu’l-ğaniyyu ve entümü’l-fuķarâ’u*” mazmûn-ı ‘izzet maşhûbınca ol ğanîdür ve andan ğayrısı cümle faķîrdür kaçan bir faķîr ‘ivazsuz ve bedelsüz al şunı senüñ olsun dir dimez elbette faķîr dirdi ki nesne bir bedel ve ‘ivaż taleb ider meşelâ (s. 982)

Açıklama: Bu ayet, “*K’û ğaniyyest ü cüz ü cümle faķîr/ Key faķîri bî’ivaż ğüyed ki ğîr*” beytinde geçmektedir. Bu beytin şerhinde, Allah’ın zengin olduğı ve kullarının fakir olduğı; Allah’ın fakirlere karşılıksız hediyeler verdiğı ama fakirlerin bir şey verirken bir karşılık beklediğinden bahsedilmiştir.

43. Ayet: “*Ve lâ tulkû bieydikum ile’t-tehluketi*”

Meali: “Kendinizi elleriniz ile tehlikeye atmayınız.” (Kur’an-ı Kerim, 2/195)

Ayetin Geçtiği Metin: sen degül misin Ħazret-i Ħaķķuñ beyânından “*Ve lâ tulkû bieydikum ile’t-tehluketi*” âyet-i kerîmesin tilâvet idüb kendüyi maħall-i helâke ilķâdan nehy itdüren (s. 1000)

Açıklama: Bu ayet, “*Ne tu lâ tulkû bieydikum ilâ/ Tehluke ħ^Vândî zipeyğâm-ı Ħudâ*” beytinden aktarılmıştır. Beytin şerhinde, ilgili ayet gereğince davranıp helak edecek yerden kendini uzak tut, denmektedir.

44. Ayet: “*Ve sâri’ü ilâ mağfiretin min rabbikum ve cennetin arđuhâ’s-semâvātu vel arđu ‘uiddet lil mutteķîn*”

Meali: “Rabbinizin bağışına, genişliğı göklerle yer arası kadar olan ve Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun.” (Ali Kur’an-ı Kerim, 3/133)

Ayetin Geçtiği Metin: ve ol kimesne ki ölmek anuñ öñünde fetĥ-i bâb oldu *sâri’ü* gelür aña hîtabda ya’nî “[*Ve*] *sâri’ü ilâ mağfiretin min rabbikum ve cennetin arđuhâ’s-semâvātu vel arđu ‘uiddet lil mutteķîn*” âyet-i

kerimesi mücebince aña *lā’tulkū* emri gelüp *sārj’ū* hitābıyla olur imdi feizā kâne el-emr kezālîk (s. 1003)

Açıklama: Bu ayetin geçtiği beyit “*V’ân ki murden piş-i ū şud feth-i bāb/ Sārî’ū āyed mer ūrā derhitāb*”dır. Beytin şerhi, önceki beyit şerhleriyle ilgilidir. Buna göre ölümü, ölüm olarak görmeyenlerin, kendinizi tehlikeden sakının emrini, ilgili ayet gereği cennete koşun olarak algıladıklarından bahsedilmiştir.

45. Ayet: “*Ellezîne âteynāhumu’l-kitābe ya’rifüne kemā ya’rifüne ebna’ehum*”

Meali: “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar.” (Kur’an-ı Kerim, 2/146)

Ayetin Geçtiği Metin: *ya’rifūmuñ enbiyā* muḳaddem mef’ulî *ezdāduhum* mu’ahḥir fā’ili olunca demek ol nūr ki kâfirler enbiyâyı bilürlerdi şol şey’ gibi ki evlādlarına beñzemeye ya’nî küffār-ı bed girdār evlādlarına müştebih olmayanı nice bilürlerdi ise enbiyā-ı ‘azām ‘aleyhisselāmı daḥı öyle taḥḳîḳ bilürlerdi nitekim Sûre-i Bakarada olan bu âyet-i kerîmenüñ tefsîrinden ma’lûm olur “*Ellezîne âteynāhumu’l-kitābe ya’rifüne kemā ya’rifüne ebna’ehum*”el âyetihi (s. 1058)

Açıklama: Bu ayetin geçtiği beyit “*Ya’rifüne’l-enbiyā ezdāduhum/ Mişl-i mā lāyeştebih evlāduhum*”dur. Beytin şerhinde, kâfirlerin peygamberi, evlatlarını gibi iyi bildikleri belirtilmiştir

46. Ayet: “*Şumme enzelallāhu sekînetehū ‘alā rasūlihî ve ‘ale’l-mu’mînîne ve enzele cunûdel lem teravhā ve ‘azzebelezîne keferû, ve zâlike cezāu’l-kâfirîn*”

Meali: “Sonra Allah, Resulü ile mü’minler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin göremediğiniz ordular indirdi ve inkâr edenlere azap verdi. İşte bu, inkârcıların cezasıdır.” (Kur’an-ı Kerim, 9/26)

Ayetin Geçtiği Metin: ‘aḳluñ eşvâbı senüñle biledür ve sen ‘âḳılsun ki “*Cunûdel lem teravhā*”âyet-i kerîmesinden gâfilsün ya’nî ‘aḳl-ı ma’âş-ı cüz’î ‘aḳl-ı ma’âd-ı küllinüñ maḥremi olmaz ki Ḥazret-i Allāh hanîñ-i garrâsında bir revâtibde pes biñ bir ḳolda toḳuz biñ nūrânî ‘asâkir-i nuşret-i encam irsâl idüp anları mü’minler görmeyüp küffār gördiler nitekim Sûre-i Tevbede olan bu ‘âyât-ı bîñānuñ tefsîr-i hidâyet-i iḥsânından hüveydâdur ḳavlühü Te’âlâ “*Şumme enzelallāhu sekînetehū ‘alā rasūlihî ve ‘ale’l-mu’mînîne ve enzele cunûdel lem teravhā ve ‘azzebelezîne keferû, ve zâlike cezāu’l-kâfirîn*”(s. 1106)

Açıklama: İlgili ayet, “*Raht-ı ‘aḳlet bātuest ü ‘āḳılı/ K’ezcunūden lem teravhā ḡāfilī*” beytindedir. Beytin şerhinde, cüz’i aklın küllî akıldan saklanamayacağı belirtilmiştir. Sonrasında Allah’ın müminlere yardım etmesi için kâfirlerin görebildiği ama müminlerin göremediği bin bir kolda dokuz bin nuranî asker gönderdiğinden bahsedilmiştir

47. Ayet: “*Fetemennevu’l-mevte in kuntum şādıḳın*”

Meali: “Samimi iseniz haydi ölümü isteyin!” (Kur’an-ı Kerim, 62/6)

Ayetin Geçtiği Metin: çünkü mükevvin-i kevn ü mekân “*Fetemennevu’l-mevte in kuntum şādıḳın*” diyü emr ü fermân eylemişdür ben şādıḳum bu kavlı-i kerîm ile ‘âmil olup cânı bu emr-i Hâḳ üzre saçarum didi (s. 1122)

Açıklama: Ayet, “*Çün temennevâ mevt guft ey şādıḳın/ Şādıḳem cānrâ berefşānem ber’in*” beytinde bulunmaktadır. Beytin şerhinde, önceki beytin şerhiyle ilişkili olarak misafirin mescitte başına kötü bir iş gelebilir bahanesiyle uyumaması istenmiş; ama misafir, iktibas yapılmış ilgili ayet gereği canını Hak için feda edeceğini belirtmiştir.

48. Ayet: “*Lā yukātilūnekum cem’ian illā fî ḳuran muḥaşşanetin ev min verā’i cūdurin besuhum beynehum şedîd taḥsebum cem’ian ve ḳulūbuhum şettâ, zālike bi ennehum ḳavmun lā ya’ḳılūn*”

Meali: “Onlar müstahkem kaleler içinde veya duvarlar arkasında olmadan sizinle toplu hâlde savaşırlar. Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları toplu sanırsın. Hâlbuki kalpleri darmadağınaktır. Bu, onların akılları ermez bir topluluk olmalarındandır.” (Kur’an-ı Kerim, 59/14)

Ayetin Geçtiği Metin: Hâzret-i Allāh ehl-i nifāk-ı nâsedîdden haber virüb buyurmuşdur ki bunlaruñ muḥārebe vü kārzarı beynlerinde şedîd ü mühmeldür ve illā eger Allāh ve Resûlallāh muḥārebe eyleseler şecā’atleri ḥavf u ḥaşıyete tebdîl olur beyt-i ‘ālî Sûre-i Hâşrda olan âyet-i kerîmeden iḳtibās buyurulmuş ola ki ḳavlühü Te’ālâ “*Lā yukātilūnekum cem’ian illā fî ḳuran muḥaşşanetin ev min verā’i cūdurin be’suhum beynehum şedîd taḥsebum cem’ian ve ḳulūbuhum şettâ, zālike bi ennehum ḳavmun lā ya’ḳılūn*” diyü emr ü fermân eyleyüp ol münāfıḳın (s. 1138-1139)

Açıklama: Bu ayetin geçtiği beyit “*Guft Hâḳ z’ehl-i nifāk-i nâsedîd/ Be’suhum mâ beynehum be’sun şedîd*”dir. Beytin şerhinde, Allah, nifak ehlinin hallerinden haber vermiş, buna göre kendi aralarındaki çekişmenin çok şiddetli olduğu, Allah’la ve resulüyle harp etmeleri halinde cesaretlerinin korkuya dönüşeceğinden bahsedilmiştir

49. Ayet: “*Lev ħaracū fīkum mā zādūkum illā ħabālev*”

Meali: “Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacaktı.” (Kur’an-ı Kerim, 9/47)

Ayetin Geçtiği Metin: zırā Hāk Te’ālā ħazretleri Qur’ân-ı Kerimde münâfıkın haklarında buyurmuşdur ki ħavlühü Te’ālā “*Lev ħaracū fīkum mā zādūkum illā ħabālev*” (s. 1144)

Açıklama: Bu ayet, “*Z’ân ki zādūkum ħabālen guft Hāk / K’ezrifāk-ı süst bergerdan varak*” beytinde zikredilmiştir. Beyitte doğrudan ilgili ayetten iktibas yapılmıştır. Buna göre münafıkların halleriyle alakalı olarak, Allah’ın ilgili ayeti buyurduğu belirtilmiştir.

50. Ayet: “*Min şerri’l-vesvâsi’l-ħannâs*”

Meali: “Gizlice, sinsi sinsi vesveseler verenin şerrinden.” (Kur’an-ı Kerim, 114/4)

Ayetin Geçtiği Metin: ki Ĥazret-i Allāh celletü ‘azîmetihi ħazretleri ol şeytāna ħannâs okudu ki ol kirpücüġuñ başına beñzerdi ya’nî Ĥazret-i Hākkuñ celletü ħudretihi ħannâs buyurduğu nefsi şeytānuñ kirpü başına beñzedüğünden ötürüdür nitekim Sûre-i Nâsda “*Min şerri’l-vesvâsi’l-ħannâs*” tefsirinde “*Eş-şeytānu cāşimün ‘alā ħalbi’l-insāni feizā zekera’l-insānu ve rabbehu hanese’s-şeytān ve vellā feizā ġafale vesvese ileyhi*” buyurulup (s. 1153)

Açıklama: Bu ayet, “*Ki Ĥudā ān dıvrā ħannâs ħ’ând/ K’ü ser-i ān ħārpuştekrā būmānd*” beytinde kullanılmıştır. Beytin şerhinde, nefis şeytanının kirpinin başına benzediğinden bahsedilmiştir.

51. Ayet: “*Kellā lev ta’lemüne ‘ilme’l- yakīn. Le teravunne’l-caħīm. Şumme le teravunnehā ‘ayne’l-yakīn*”

Meali: “Hayır, kesin olarak bir bilseniz. Andolsun, o cehennemi muhakkak göreceksiniz. Yine andolsun, onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz.” (Kur’an-ı Kerim, 102/5, 6, 7)

Ayetin Geçtiği Metin: Elĥākümü’t-tekāşür şüresinde ara şimdi ħarf-i red’den sonra *lev ta’lemün* ardında ya’nî ‘ilm-i zannuñ fevķinde ve yakīn ‘ilmüñ fevķinde olup ‘ilm-i cüyā-ı yakīndür ve yakīn ‘ilmden evlādur pes ‘ayne’l-yakīn ‘ilme’l-yakīnden a’lādur nitekim sûre-i kerîmede biri birden ulu nebi a’le’t- tertîb mezķürdür ki “*Kellā lev ta’lemüne ‘ilme’l-yakīn. Le*

teravunne'l-caḥim. Ṣumme le teravunnehā 'ayne'l-yakīn" buyurulmuşdur öyle olduğda (s. 1168)

Açıklama: Bu ayet, "*Ender Elhākum bicū ĵnrā kūnūn/ Ezpes-i kellā pes-i lev ta'lemūn*" beytinde geçmektedir. Beytin şerhinde, ta'lemunun zan ilminin ve yakīn ilminin üstünde olduğundan; aynel-yakīnin ilmel'l-yakīndan üstün olduğundan bahsedilmiştir.

52. Ayet: "*Ḳāle yā buneyye innī erā fī'l-menāmi ennī ezbehuke fenżur māzā terā. Ḳāle yā ebetif'al mā tu'mer, setecidunī inşā'allāhu mine'ş-şābirīn*"

Meali: "İbrahim ona, 'Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm, dedi; o da 'Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.' dedi." (Kur'an-ı Kerim, 37/102)

Ayetin Geçtiği Metin: ben Ḥalīl ve sen püser Ḥalīl mānendi olup bıçak öñüne baş қо taḥkīkan ben seni boğazlar gördüm bu beyt-i kerīmūñ tafşıl ü taḥkīkī Sūre-i Sāffāt'da "*Ḳāle yā buneyye innī erā fī'l-menāmi ennī ezbehuke*" [fenżur māzā terā] *ḳāle [yā ebet]if'al mā tu'mer, setecidunī inşā'allāhu mine'ş-şābirīn*" Burhān-ı Kaṭ'uñ tefsīrinden rüşen ü 'ayāndur pes imdi (s. 1180)

Açıklama: Bu ayet, "*Men Ḥalīlem tu püser pīs-i biçük/ Ser binih innī erāñi ezbehuk*" beytinden aktarılmıştır. Beytin şerhi, önceki şerhlerle ilgili olarak kazanda kaynayan nohutla onu pişiren kadın arasında geçen konuşmayla ilgilidir. Kadın nohuda ben Hz. İbrahim misaliyim, sen de ona boyun eğen Hz. İsmail'in misali olmalısın, demiştir.

53. Ayet: "*Elem tera keyfe ḍaraballāhu meşelen kelimeten ṭayyibeten keşeceratin ṭayyibetin aşluhā şābitun ve fer'uhā fī's-semā'i. Tū'tī ukulehā kulle ḥīnin biizni rabbihā, ve yaḍribullāhul emşāle lin-nāsi le'allehum yetezekkerūn*"

Meali: "Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir." (Kur'an-ı Kerim, 14/24, 25)

Ayetin Geçtiği Metin: felek üzre yimişler vardur vefā ağaclarından ki ol ağaclaruñ esfelleri 'arūflar ile mütemekkinlerdür yir içinde ve i'lā ve ağşānları mürtefi'dür semāvāt cānibine felekde olan yirlerden murād mīvehā-yı imān u ĳkān olub imān u ĳkānı daḥı şecere-i teşbīhe ve temşīlde sır-ı ḥikmet-i siḥre 'arḳ-ı rāsiḥ ve aşl-ı kām ü fer'-i fāñi ile şecere olup

eşyâ-ı şelâşeye muhtâc olduğu gibi kezâlik imân dahı eşyâ-ı şelâşesiz tamâm olmayup “*Taşdıku bi'l-kalbi kavlu bi'l-lisâni 'amelü bil-erkâni*” lâbüddür ki imân-ı itmâm ola beyt-i sa'âdetihsâni şerh ü beyân nice mümkün ki ârifüñ kelâmetde bitmiş ma'nâ gizlûdür buyurulmuş velîkin ma'nâ-ı feyz-i ikrâmı Süre-i İbrâhîmde olan bu âyet-i kerîmenüñ tefsîr-i hidâyet ihsânından bâhirdür kavluhü Te'âlâ “*Elem tera keyfe daraballâhu meşelen kelimeten tayyibeten keşeceratin tayyibetin aşluhâ şâbitun ve fer'uhâ fî's-semâ'i. Tû'ti ukulehâ kulle hînin biizni rabbihâ, ve yağribullâhul emşâle lin-nâsi le'allehum yetezekkerün*” (s 1234-1235)

Açıklama: Bu ayetin geçtiği beyit “*Berfelek berhâst z'eşcâr-ı vefa/ Aşluhâ şâbit ve fer'uh fî's-semâ*”dır. Beytin şerhinde, felekler üzerinde vefa ağaçlarının yemişlerinin olduğu, vefa ağaçlarının aşağı kısmının yeryüzünde inleyenlerle beraber olduğu ve dallarının gökyüzüne yükseldiğinden bahsedilmiştir. Feleklerdeki yeryüzünden kastedilenin iman olduğu ve imanın da üçüncü eşya ile tamam olabileceğinden bahsedilmiştir.

54. Ayet: “*Ve lev lâ ricâlun mu'minûne ve nisâ'un mu'minâtun lem ta'lemûhum en te'ta'ûhum fe tuşîbekum minhun ma'arratun bi ğayri 'ilmin*”

Meali: “Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, Allah, Mekke'ye girmenize izin verirdi.” (Kur'an-ı Kerim, 48/25)

Ayetin Geçtiği Metin: gizlü yirden mağlûbiyetinüñ fazl virildigüñ işitmişlerdür ki ol *levlâ ricâlun mü'minün* hikmetidür yâhûd mağlûbiyyetinüñ mahfî fażîletin istimâ' itdüklerinden zebûn oldılar demek ola ki beyt-i şerîfinüñ ma'nâ-ı feyz-i ihsânı Süre-i Fethde “*Ve lev lâ ricâlun mu'minûne ve nisâ'un mu'minâtun lem ta'lemûhum en te'ta'ûhum fe tuşîbekum minhun ma'arratun bi ğayri 'ilmin*” âyet-i kerîmesi tefsîr-i şerîfinden hüveydâdur ki (s. 1279)

Açıklama: Bu ayet, “*Derfirih dâden şenjde derkümün/ Hikmet-i levlâ ricâlun mu'minün*” beytinde zikredilmiştir. Beytin şerhinde, ilgili ayet gereğince mağlûbiyetin gizli faziletinin olması nedeniyle mezkûr kişilerin kendilerini zayıf bıraktıkları belirtilmiştir.

55. Ayet: “*Keffe eydiyehum 'ankum ve eydiyekum 'anhum*”

Meali: “Onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir.” (Kur'an-ı Kerim, 48/24)

Ayetin Geçtiği Metin: küffâr-ı la'inden el kışaluğı farz oldu mü'minüñ halâşından ötüri ki ey tâlib Hudeybiyye zamânınınuñ kışşasını oku *keffe*

eydikünden bütün ahvâli bil ya'nî "*Keffe eydiyehum 'ankum ve eydiyekum 'anhum*" tefsîr-i kerîmin mü'tâla'a idüp bu ahvâli kemâ yenbağî ma'lûm idinüp gör kim müminin ve mü'minatuñ 'indillâhu'l-kerîm ne güne 'âlî vü şerîf rûtbe-i isnâları vardır buyurub hâzret-i sulţân-ı nübüvvetüñ medh-i 'âlîlerinde buyururlar ki (s. 1280)

Açıklama: Bu ayet, "*Kıssa-yı 'ahd-ı Hudeybiyye bih'ân/ Keffe eydikum tamâmet z'ân bidân*" beytinde geçmektedir. Beytin şerhinde, lanetlenmiş küffarın yenilmesi ve müminlerin selameti için Allah'ın müminlere yardım ettiği, bunun Hudeybiye kıssasında da olduğu, müminlerin bu denli yüce olduğundan bahsedilmiştir.

56. Ayet: "*Kullu şey'in hâlikün illâ vecheh*"

Meali: "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır." (Kur'an-ı Kerim, 28/88)

Ayetin Geçtiği Metin: 'akl kaçan kalur çünkü ol baş virici olur ki "*Kullu şey'in hâlikün illâ vecheh*" ol zü'l-celâl ve'l-ikrâmuñ vech-i pâki hâlik ve gelür şöyle ki (s. 1301)

Açıklama: Bu ayet, "*Akl key mâned çü bâşed serdih ü/ Kullu şey'in hâlik illâ vechehü*" beytinde geçmektedir. Beytin şerhinde, her şeyin fani olduğu gibi aklın da fani olduğundan bahsedilmiş, baki olanın Allah olduğunu belirtmek için de ilgili ayet kullanılmıştır.

57. Ayet: "*Yef'alullâhu mâ yeşâ'u*"

Meali: "Allah, dilediğini gerçekleştir" (Kur'an-ı Kerim, 14/27)

Ayetin Geçtiği Metin: kulaksuzluk kulağın bu nefse aç "*Yef'alullâhu mâ yeşâ'u*" râzından ötüri ya'nî ey tâlib-i sâlik sırr-ı Hâzret-i Kurândan haberdâr olmağa 'aklsuzluk 'aklı ve kulaksuzluk kulağı lâzımdur elhâşıl esrâr-ı Hâzret-i Kurân celîlü's-şâni fehme mevt-i ihtiyârı lâzım u lâbüddür ki (s. 1307)

Açıklama: Bu ayet, "*Güş-ı bigüşî der'în dem berguşâ/ Behr-i râz-ı yef'alullâh mâ yeşâ*" beytindedir. Beytin şerhinde, şarih salike, Kur'an'ın sırrını anlamak için akılsızın aklına ve kulaksızın kulağına sahip olmanın gerektiğini yani ölü gibi olmanın şart olduğu belirtilmiştir.

SONUÇ

Yetimü's-Şüruh, Talibî Hasan Dede tarafından 1692 yılında yazılmaya başlanmış ve 1695 yılında eserin yazımı tamamlanmıştır. Eser, Mevlana'nın Mesnevi'sinin üçüncü cildinin şerhidir. Mevlana'nın Mesnevi'si için Kur'an'ın özü anlamına gelen "magz-ı Kur'an" ifadesi kullanılır. Buradan hareketle bu çalışmada, Mevlana'nın Mesnevi'sinin üçüncü cildinin şerhi olan Yetimü's-Şüruh'ta, ayetlerin metin içerisinde, hangi bağlamda kullanıldığı gösterilmeye çalışılmıştır.

İlgili eserde, 165 ayet tespit edilmiş olup bunlardan 57 tanesinin beyitlerde iktibas yapılan ayetler olduğu görülmüştür.

Çalışmada yer alan "Açıklama" kısmından da anlaşılacağı üzere şarih, şerhte iktibas yaptığı ayetleri bağlama uygun bir şekilde kullanmıştır. Şarihin şerhte, ayetleri ustalıkla kullanmasından hareketle de Talibî'nin İslam ilimlerinde ve şerh alanında yetkin birisi olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer taraftan Yetimü's-Şüruh'taki ayetlerden iktibasların tasniflemesini de şu şekilde yapabiliriz.

a- Yetimü's-Şüruh'taki ayetler, şeriata ve İslamî adaba aykırı bir şekilde kullanılmadığından müstahsen iktibas içerisinde yer alır.

"a'mâl-i şalihe ve ahlâk-ı hasene aşhâbı ki hâyât-ı ebediye nâil oldılar ahlâk-ı marziyye sebebiyle ki ol kerâmet anlardan zâil olmaz bâkî vü ebedî vü dâ'imdür nitekim Süre-i Kehfde olan bu âyet-i kerîmeden rüşendür *'El mâlu vel benûne zînetü'l-hayâti'd-dünyâ, vel bâkîyâtü's-sâlihâtu hayrun 'inde rabbike şevâben hayrun emelen.*' ve dahı Süre-i Meryemde bu âyet-i kerîme böyle vârid olmuştur" (s. 82)

b- Yetimü's-Şüruh'un şerh kısmında, genelde ayetlerin tamamı alındığı için tam iktibastır. Ancak az da olsa ayetin bir kısmının alındığı ayetler de vardır.

Tam ayet: "*Kul lil mu'miniñne yağuddu min ebşârihim ve yahfezu furucehum zâlike ezka lehum innallâhe habîrun bimâ yaşne'un*" (Nur 24/30), (s. 663)

Nakıs ayet: *İzâ tey'ese'r-rusulu ve zannu ennehum kad kuzzibû*" (Yusuf 12/ 110) (s. 642)

c- Yetimü's-Şüruh'ta ayetlerin manasından alıntı yapmak yerine orijinalinden iktibas yapılmıştır. Bu nedenle Yetimü's-Şüruh'taki ayetler lafzen iktibas sınıflamasının içinde yer alır.

“bu züfünün ‘âkıllar ardınca ya’nı bu fünün-ı zahire aşşâbından ötüri Hâzret-i Allâh Kur’ân-ı Kerîmde ‘*Lâ ya’lemune*’ buyurub emr ü fermân eyledi ki Sûre-i Rûmda olan bu âyet-i kerîmeye işâret buyurulmuş ola ki kavlühü Te’âlâ ‘*Ya’lemüne zâhîran mine’l-hayâtî’d-dünyâ ve hum ‘anî’l-âhîrati hum gâfilûn*’ bedel olup ‘adem-i ‘ilm olan cehl ile umûr-ı dünyâyı tecâvüz itmeyen vücûd-ı ‘ilmüñ beynlerinde fark olmadığın andan eyler abdâldan olduğı şuhuf ârâ-ı kütb-i tefâşîrdür” (s. 802)

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Atabek, F. (2019). *Talibi Hasan Dede Yetimü’ş-Şüruh (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yayınlanmamış doktora tezi, niğde ömer halisdemir üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Aytekin, Ü. (2002). *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*, Yayınlanmamış doktora tezi, marmara üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Dağlar, A. (2009). *Şem’î Şem’ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. Yayınlanmamış doktora tezi, erciyes üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 15. Baskı, Aydın Kitabevi.
- Dilperîpûr, A. (1995). *Türkçe-Farsça Ortak Kelimeler Sözlüğü*. İran kültür müsteşarlığı yayınları.
- Durmuş, İ. (2000). İktibas. *DİA*, 33, 52.
- Erkul, R. (2017). Birrî Mehmed Dede Divânı’nda ayetlerden iktibaslar. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 97-104.
- Farhat, K. (2019). *Arap Dili ve Edebiyatında Kur’an’dan İktibas*. Yayınlanmamış doktora tezi, yıldırım beyazıt üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Güngör, Ö. (2019). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif) (VI. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yayınlanmamış doktora tezi, niğde ömer halisdemir üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Kanar, M. (2015). *Farsça-Türkçe Sözlük* (4. baskı). Say yayınları.

- Karagöz, İ. (2015). *Dini Kavramlar Sözlüğü* (6. baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Keleş, R. (2013). *Divan Şiirinde Ayet ve Hadis İktibasları*. Yayımlanmış doktora tezi, Atatürk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Koçoğlu, T. (2009). *Şem'i Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. Yayımlanmamış doktora tezi, erciyes üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Kur'anı-ı Kerim Meali* (2011). (Haz. H. Altuntaş & M. Şahin). Diyanet İşleri Başkanlığı yay.
- Mutçalı, S. (2015). *Arapça-Türkçe Sözlük*. Dağarcık yayınları.
- Nalçacıgil Çopur, E. (2019). İktibas Sanatı ve Mazmûn. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, 10, 165-179.
- Özdemir, M. (2013). *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (IV. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yayımlanmamış doktora tezi, Bozok üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Öztürk, Ş. (2007). *Şem'i'nin (15-16. yy) Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi)*, Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Şahin, O. (2012). *Şem'i Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (III-IV. Ciltler)(İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Yayımlanmamış doktora tezi, Erciyes üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Tanyıldız, A. (2010). *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yayımlanmamış doktora tezi, Erciyes üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Taştan, E. (2009). *İsmâil Rûsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I Cilt Çeviriyazı-İnceleme*, Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara üniversitesi türkiyat araştırmaları enstitüsü.
- Tokmak, A. N. (2001). *Telaffuzlu Türkçe-Farsça Ortak Deyimler Sözlüğü*. Simurg yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1963-72). *Tarama Sözlüğü*. 1-7. Cilt, TDK yayınları.
- Uzun, M. (2011). İktibas. *DİA*, 22, 52

- Yalap, H. (2015). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (II. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Niğde üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Yekbaş, H.(2010). Divan Şiirinde Kur'ân. *İstem Dergisi*, 16, 199-232.
- Yilter, S. (2016). *Şem'i Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (VI. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.